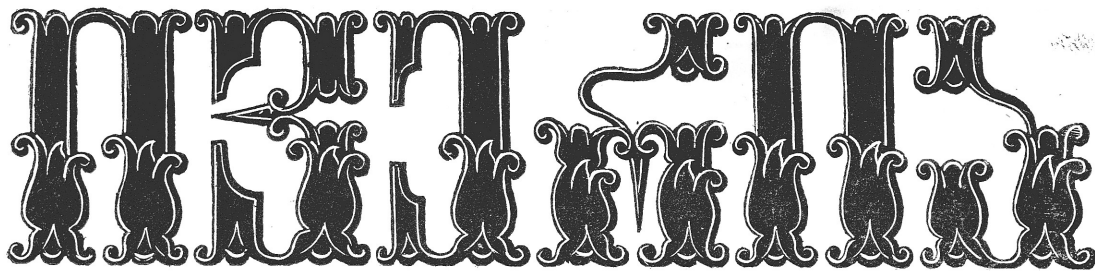

წელიწადი
პირველი

4 აგვისტო.
1877 წ.

საზოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთი.

გამოდის ხუთშაბათობით

ხელის მოწერა: ტფილისს, „ჩიგერის“ რედაქციასში, მთაწმინდის ქუჩაზე, შიოყვის სასაღებოს წემოდ. № 5 ქუთაისს, ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიოთეკაში.

ჩიგერის ფასი 1877 წელს.

თბილისის, გაგზავნილ და გაუგზავნელად . . . 6 მან. —
თითო ნომერი — 15 კაპ.

თუ საჭიროება მოითხოვს, რედაქცია გაასწორებს და შე-
მოკლებს დასაბუჯდომ გამოცხადებულ წერილებს.
განცხადება მიიღება ქართულსა და რუსულს ენაზე.

მსურველთ შუქდლიანთ მოითხოვონ „ნივერია“ პირველის მარიამობასთვიდამ პირველს მომავალს იანვრამდე. ფასი ამ ხუთის თვისა სამი მანეთია.

საძიებელი: I. ამის ამბები. — II. საზოლიტიკო მიმო-
ხილვა. — III. ორიოდე სიტყვა აწინდელს ბოლგარია-
ზედ. — IV. ოსმალეთის საქართველო. — V. მგზავრის წერი-
ლები სვანეთზედ (შემდეგი). — VI. ბრძოლა რომის დასა-
წმინდად (შემდეგი) — VII. გაზეთებიდგან ამოკრეტილი
ამბები.

ომის ამბები.

რუსის ჯარი, როგორც მოგვსენებთ, ორჯერ
დაეცა ჰლევის, მაგრამ ოსმალს ჯარს ვერ აუვიდა და
ორჯერ დაემარცხებულა გამოვიდა, ბრძოლიდამ. ამ კვი-
რის ამბავი მოვიდა, რომ რუსები მესამედ დასტემინს,
ოსმალები დაუმარცხებიათ და ჰლევის დაუჭერიათ. თუ
ეს ამბავი, რომელიც ჯერ ოფიციალურად არ არის დამტკი-
ვებული, მართალი გამოდგა, დიდს განსაცდელს გადაჩენია
რუსის ჯარი. ჰლევის დიდი მნიშვნელობა მიეცა ამ უამად.
ოსმალებს, რომ კიდევ დაემარცხებინათ რუსის ჯარი,
მაშინ ოსმალს დიდი ძალი ჯარი ჰლევიდამ დაიკრ-
და და რუსის ჯარის შუა ნაწილს გზას გადაუჭრიდა
მეტადრე თუ შემდგომად წამოსულს ჯარს შეუერთდებო-
და. მაშინ ბაღანის მთის იქით გადასულს რუსის ჯარს
ძლიან გაუჭინდებოდა საქმე, რადგანაც სამხრეთიდგანაც
რუსეთზედ მადის სულეიმან-ფაშის ჯარი, რომელსაც
ხელმძღვრედ კანალიკი დაუჭერია (თუ ეს ამბავიც მარ-
თალი).

— თუ ოსმან-ფაშის ტელეგრამა მართალია, 26
მკათათვეს ლეჩხსთან (ჰლევის სამხრეთით) ბრძოლა გა-
მართულა, რომელშიც სამასი რუსი მოუკლავთ და შეი-
დასი დაუჭერიათ.

— გაზეთს „Новое Время“-ს შემდეგი დეპეშა
მისვლია ბუსარესტიდამ: „ტირნოვის ახლო-მხლო მად-
ლობებს ძლიან ამავრებენ; მექმედ-აღის მხედრობა რვა
საათის სვალზედ უდვას რუსის მხედრობას. რუმინის
დობრეჯასა თხოულობს ომში მონაწილეობის მიღების
სამავიეროდ“.

— ბერძნის მხედრობა ოსმალეთის სამხლვარზედ
გასულა.

— 24 მკათათვეს ოსმალს ჯარი, რომელიც ჩინ-
გილისა და ქარავან-სარაის მადლობთა შორის იდგა, წინ
წამოწეულა და სოფ. ალიკოჩას (სასლვრიდამ ათ ვერს-
ტზედ) დამდგარა ლენერ. ტრეგუკასოვის ჯარის პირდა-
პირ. ბაშბურეუქებისა და ქურთების გრევა და აგრეთვე
ბატალიონი ჯარი სოფ. ზოჩანდამ და ქუნჯოსიდამ ჩა-
მოსულან და ჩვენი მოკერავებო გაუჭერიათ. შემდეგ სოფ.
სოფოამიც (აგრეთვე ათ ვერსტზედ სასლვრიდამ) დაჭე-
რაც მოუნდომებიათ, მაგრამ დრეგუნებს არ დაუთმიათ
და უკან გაუდევნებიათ ოსმალები. ჩვენის მხრით მოუკ-
ლავთ 4 ჯარის კაცი და დაჭრილთა შორის 13 ჯარის
კაცია და ორი აფიცერი.

საზოლიტიკო მიმოხილვა

საფრანგეთის საქმეთა შესახებ ვერაფერს შესანიშ-
ნავს ვერ მოგვსენებთ, გარდა იმისა, რომ ბონაპარტი-
ელთა დასმინაც განსეთქილება ჩამოვარდა. ერთის ნაწი-

ღის მოთავე რუკი არის, მეორისა ზოლ-კასანიკი. ამ მეორე ნაწილის ბონაპარტიელთა ჭსურთ ღრუბით მაგ-მაგონთან მორიგება, რომ მით უფრო მტკიცედ დანამრ-ცხონ რესპუბლიკელები; რუკი გი აცხადებს, რომ ჩვენ ჩვენთანად ვიმჩრომთო, ნურც ნურავის რას დაუთმობ-თო და ნურც ნურავის შემწეობას გჭსთხოვთო. ამ გვარი განხეთქილება მარტო სიცილს უტებს რესპუბლიკელებს და უფრო მეტს იმედს უღვიძებს, რომ მომავალი მათი იქნება.

— ვენეციაში ამ უამად დიდი მოძრაობა ადმოსავ-ლეთის საქმის თაობაზედ. ამის წინეთ ზეშტში დიდი ურთი-ღობა გაიმართა, რომელშიაც სხვათა შორის ღენკლმა ჭლანკამც მიიღო მონაწილეობა. მიტინგმა აღიარა თავისი წინააღმდეგობა აწინდელის ომიანობის შესახებ, რომლის მსხვერპლად ბოლგარიის მშეიდი მცხოვრებნი არიან. გარდა ამისა ურთობაში გამოაცხადა თავისი წი-ნააღმდეგობა რუსეთის განძლეერებისათვის და ამოიწინა კომიტეტი, რომელმაც მთავრობას უნდა ჭსთხოვოს დაიც-ვას კანთიმოყვარეობა და ავსტრი-ვენეციის სარგებლობა.

კლანკამ სხვათა შორის ის იმედი აღიარა, რომ თუ ოსმალებმა აზიიდან გაყარეს რუსებიო, ვეროზიდა-მაც გაჭყრანო. გარდა ამისა კლანკა წინააღმდეგია ჭერ-ცეგოვინისა და ბოსნიის დაჭყრისა ავსტრიის ჯარის მიერ.

მეორე ორატორმა ჭელომ მითხრობა, რომ რუ-სეთი თუ შეიძლება დიპლომატიის მეხებით შეაყენონო თუ არა და ზარბაზნების ძალითაო.

— ამას წინედ ბრედფორდში (ინგლისში) ბრეიტმა ვრცელი სიტყვა წარმოთქვა ერთს ურთიღობაში და, სხვა-თა შორის, ადმოსავლეთის საქმის შესახებ სთქვა შემდე-გი: „ეს (ე. ი. ადმოსავლეთის საქმე) ძველი ამბავია და ძველი საფრთხეც მთქვეა და დაგვიდგა წინ. ოსმალები მათთა მეგობრების სიტყვითვე, (სიცილი, ძალიან კარგი, ძალიან კარგი!) ძალიან ცუდათ მოიჭრენ. იგინი მიწვე-ულნი იყვნენ სტამბოლის კონფერენციის წინაშე, მაგრამ აქედგან არ გამოვიდა რა, რადგანაც ვეროზას ერთი პი-რა არა ჭჭონდა. ჩემდა სამწუხაროდ უნდა მოგახსენოთ, რომ ინგლისის პოლიტიკამ შეუძლებელი გავხდა, რომ ვეროზაში თანხმობა ჩამოვარდნილიყო. (ძალიან კარგი! ძალიან კარგი!) წინადვე უნდა გვერდნოდა, რომ თუ გი ჩვენვე არ მოვიტხოვთ კონფერენციის განკარგულების

აღსრულება, მარტონი დაჯინებოდით და ოსმალებით თავის ანაბარს დაჩებოდა. ამ განკარგულების აღსრულება რუსეთმა იკისრა. მე ერთში ვესაჩქელები რუსეთს: თუ ვეკლა სახელმწიფოთა საერთოდ და ერთი ერთმანეთის თანხმობით გაეფინენ საქმეში, ცხადია რომ ერთმა ო-მელიმე უნდა მოიყვანოს აღსრულებაში მათი საერთო განკარგულება. რუსეთი, რომელიც ოსმალეთის საზღვარ-ზედ მღებარეობს, უფრო მომეტებულად ჭკომნობს იმ ანუელობის ვნებას, რომელიც ოსმალს ქვეყანაში სუფევს; რუსეთის ხალხი თანაუგმნობს ოსმალეთის ქრისტიან-ეთ. ამ თანაგმნობას დიდი გავლენა აქვს რუსეთის მთავრობაზედ, და ამის გამო რუსეთი აღდგა ქრისტიან-თა დასაცვლად და ბოროტებისა და ანუელობის მოსას-ზობლად (ძალიან კარგი! ძალიან კარგი!) ჩვენ იმედი გვეჩ-ნდა, რომ ჩვენი მთავრობა არ ჩაეყვას ამ ომიანობაში, მაგრამ ეს არ ჩაეყვას ისეთი არ არის, როგორც იმედიც გვეჩნდა (ძალიან კარგი! ძალიან კარგი!) მაგალითად, ჩვენ ვეუბნებით რუსეთს ვკვირტეს ნუ შეეხებია, თუმიც კ-ვიპტე ეომება რუსეთს, რადგანაც ხონთარს ჯარსა და სომადლებს უგზავნის. რუსეთი, რომელსაც არა ჭსურს ინგლისთან ომიანობა, პირობას აძლევს, რომ ეგვიპტე-ში ომს არ გადავიტანო. გარდა ამისა ამბობენ, რომ რუსეთს ნებას არ მივცემთო სტამბოლს მიეკაროსო. სო-ლო თუ რუსეთს სტამბოლის დაჭყრის ნებას არ მივცემთ რა გამოვს აქედგან გარდა იმისა, რომ ომიანობას ბოლო აღარ ექმნება? (ძალიან კარგი!) ეს ოსმალეთის წახალისებაა, რომ არ შეურიგდეს რუსეთსა, რომელსაც ამით ერთმეკა უპირველესი უფლება გამარჯვებისა. უნდა აღვიაროთ, რომ მტრის სატასტო ჭალაქის დაჭყრა უკეთესი ღონის-ძიებაა საჩქაროდ ომიანობის შეწყვეტისა.

სტამბოლის შესახებ მოგახსენებთ, რომ დაწმუნე-ბული ვარ, თუ რუსეთი გამარჯვებული გამოვიდა ომი-ანობიდან, სტამბოლის ბედი მინდობილი იქმნება ვერო-ზიის სახელმწიფოთა საერთო განკარგულებას. ათასჯერ გამოაცხადა რუსეთმა, რომ სტამბოლის დაპყრობა არა მსურს და არც იმას შევიწინარებო, რომ სხვამ რომელიც სახელმწიფომ ჩაიგდოს ხელშიო; სტამბოლის მომავალი საპოლიტიკო ცხოვრება ვეროზიის საერთო სარგებლო-ბის მიხედვით უნდა გადაწყდესო.

გარდა ამისა დარდახელისა და ბოსფორის საქმა წამოყენებული. ეს სრუტე შეაერთებს, როგორც მოგე-ბ

სენებთ, შავსა და შუა-ზღვას (Средиземное море) იგი ძლიერ ვიწროა და მისი დატვა ორივე ნაპირიდან ადგილია, და რუსებს კი, რომელთაც შავი ზღვის გარშემო დიდ-ძალი ადგილი უზღვრიათ, ნება აქვს შავი ზღვიდან შუა-ზღვაში ან აქედან შავ ზღვაში სამხედრო ხომალდი ამუშავონ. სრუტე ყველა ხალხის ვაჭრობისათვის თავისუფალია. სრუტეს განთავისუფლება აუცილებლად მიძინია, მაგრამ იმ რიგით, რომლის დაწესებაც კონსტანტინოპოლის სახელმწიფოებს ადვილად შეუძლიანთ. ორი რამ ითქმის სრუტეს თავისუფლების წინააღმდეგ: თუ სრუტე თავისუფალი იქნება ოსმალეთი ყოველთვის შიშში იქნება რუსეთის ან სხვა რომელიმე სამხედრო ხომალდი სტამბოლს ან მიადგესო. მეორეც ესა, რომ რუსეთის ოფიცერი თუ შუა ზღვაში შევიდა, სუეცის არხს მიუხედავად და ვნებას მოკვიტანს ჩვენ ინდოეთის მხრით. მართალია, მაგრამ ავსტრიასაც და იტალიასაც შეუძლიანთ ამგვარადვე იმოქმედონ და ომი აუტყონ ინგლისს, თუ რუსეთს სუეცის არხის შეკვრას ქსწამებენ, საფრანგეთს უფრო ან უნდა შექსწამონ? (ძლიან გარკვა).

ბოლოს ბრალითა ქსტეა შემდეგი: „მე მგონია, რომ უმჯობესი პოლიტიკა ინგლისისათვის არის ნეიტრალიტეტი, არამც თუ მარტო ზნეობის მხრით არამედ საპოლიტიკო მხრითაც; გარნა ზნეობას და პოლიტიკას მე არასდროს ან ვაჩვენებ ერთი-ერთმანეთში; რაც ერთისათვის არის გარკვა, ის მეორესთვისაც გამოსადეგია.“ (ტაშის კვრა). „მე მოგასხენეთ რომ ჩვენი სახელმწიფო დიდებული იმპერიაა და დიდებულია სახელმწიფომ დიდებული და კეთილშობილი მაგალითი უნდა უჩვენოს ქვეყანას.“

— აფრიკის სამხრეთით არის ერთი ქვეყანა, რომლის სივრცე თითქმის საფრანგეთის ოდენაა. ეს ქვეყანა დასახლებულია მთლად ჭოლანდიელთ მიერ. ამ საუკუნის დასაწყისში ეს ქვეყანა ინგლისმა თავის მფარველობის ქვეშ აიყვანა ვითომ იმ მიზეზით, რომ საფრანგეთს მოგარდოყო. ჭოლანდიელი ძლიან შეწუხებული იყვნენ ადგილობრივ მცხოვრებთაგან და ამიტომ მათის დასამარხებლად სულ ჩრდილოეთისკენ მიიწოდნენ. წინაპირველად ინგლისიც ესმარკობდა ჭოლანდიელებს ამ საქმეში და ჯარსაც აშუქებდა; მაგრამ რამდენიმე წლის წინად, როდესაც ინგლისმა დაინახა, რომ ჭოლანდიელები დიდ მანძილზედ არიან ჩრდილოეთისკენ წაწეულნი,

განება მათ თავი. ბოლოს ჭოლანდიელებმა დაამყარეს აქ ორი თავისუფალი—რესპუბლიკა, რომელთა შორის ერთს უწოდებენ ტრანსკადალის რესპუბლიკას, სხვაც ამის წინად დიდძალი ბრილიანტი იშოვეს. აქ საზოგადოთმდიდარი ბუნებაა და ხალხიც დიდი შრომის მოყვარეა. წრეულ ინგლისის კოლონიის მთავრობამ დაუფიქრებელი აიღო და დაიჭინა ტრანსკადალის რესპუბლიკა—ეს ხედავთ. მე ვიცი მიზეზს ვერ იპოვიდა ინგლისის მთავრობა: ტრანსკადალის მცხოვრებნი თვითონ ვერ იმოძრაებენ ადგილობრივ მცხოვრებელს (აფრიკელებს) და დაუდგრომელი შოგოთი ჩვენ კოლონიებს აწუხებსო. ბევრი ჭეიცვს თავში ჭოლანდიელებმა, ბევრი უარი ქსტეებს საგუთარის შარლამენტისა და შრეზიდენტის შირით, მაგრამ ვერა გააწეეს რა; ჭოლანდიელებმა გამოსცხადეს, რომ ინგლისის ძალას ვერ აუვალთო. ინგლისის შარლამენტმა დამტკიცა კოლონიის მინისტრის განკარგულება ტრანსკადალის დაჩემების შესახებ.

შეიტყეს თუ არა ეს ამბავი ჭოლანდიში, მაშინვე ბიტინგები მოახდინეს სხვა და სხვა ქალაქებში და მტკიცე წინააღმდეგობა გამოუცხადეს ინგლისის მთავრობას. მოწინააღმდეგენი (რომელთა შორის ბევრი გამოჩენილი პირიც ურვეია) უცხადებენ ინგლისის მთავრობას, რომ ტრანსკადალის დაჩემება ძალადობა არისო და დარწმუნებულნი ვართო, რომ ინგლისის გაბანეთი ვერ შეიწყნარებს ხალხთა შორის უფლების ამ გვარად დატყვევასო. გარდა ამისა ჭოლანდიიდან ინგლისის მთავრობას წერილი მისვლია, რომელსაც სათურად აქვს: „მეგობრული ჩხევა.“ ამ წერილში მოხსენებულია შემდეგი: „თითქმის ასის წლის წინედ პიტრმა თვის შეცდომებით მოთმინებიდან გამოიყვანა და განარისხა ამერიკელები. ამ უმად ღორდი კვრნეკონი (კოლონიის მინისტრი) ერთს მეორეზედ უარესს შეცდომას სხადის და ბოლოს აფრიკელებს გაუწევებს ილაჟს. რა გამოვა აქედან? თავისუფალ ხალხთან ჭკუა მეგობრულს მოქცევას მოითხოვს და არა გაბორტობას და გულის ტკენას. ამერიკის მაგალითმა ინგლისის მმართველთ უნდა ჩააგონოს, რომ ხალხში დათესილი მძულავრება ადვილად არა ამოთვრება. თუ კვრნეკონი, პილის მიხედვით, დროზედ გამოიტყვის თავის პოლიტიკას, მაშინ იქნება მართლად გამოჩენილი სახელმწიფო კაცი შეიქმნას, როგორც თვითონ უიმისოდ ჭეონია.“

საუჭკო კია, რომ ინგლისმა გემრიელი ლუკმა გა-
იგდებინოს ზირიადი.

— 24 მკათათვეს აგრძელება სორვატებს დიდი მი-
ტინგი გაუმატოვო, სანაც ათასზედ მეტი კაცი დასწრე-
ბულა, მომეტებულად უმწვილი კაცები, და დიდი თან-
გრძნობა აღიარებულა სლავიანებისადმი. ამ ურილობაში
უფრო მომეტებული თანგრძნობა ფოლპეტოვისს აღუ-
ჩაეს, რომელსაც დიდი სამშობლოს სიყვარული გამოუც-
ხადებია და ბოლოს ავსტრიის იმპერატორი სორვატიის
კორწლად უხსენებია.

ერთს წევრს რუსეთის წინააღმდეგი სიტყვა უთქვამს
მაგრამ მაშინვე გაუხუქებია.

მიტინგს შემდეგი წინადადება მიუღია: ოსმალების
მოკლბელობის გაუქმება კერძაში, ბელგანის სლავიანებ
თან და რუსეთთან ერთობა, სორვატის საკორწლას აღ-
გინება და მასთან დაღმადიისა, ბოსნიისა და ჰერცეგო-
ვინის შეერთება.

ორიოღა სიტყვა აწინდელს ბოლბარიაზედ.

ჩამდენიმე წნობა ბოლგარნიის შესახებ, გგონებოთ,
ძეტი არ იქნება ამ ჟამად, რომდესაც მისი სვე-ბედი
შეადგენს აწინდელის ომიანობის დედაძარღვს. დიდ
ძალი ადგილი უჭირავთ ბოლგარნიელთ ბელგანიის ნა-
ხევან გუნბულზედ: დუნაის დაყოფებაზედ ზინდის მთე-
ბამდე (საბუნძმეთის ჩრდილოეთით) სულ ბოლგარნი-
ელნი არიან დასახლებულნი, ასე რომ მათი ადგილ-
მამული მხოლოდ იმ ადგილს კი არ შეიცავს, რომე-
ლიც დუნაის მდინარისა და ბელგანიის მთების შუა
მდებარეობს და რომელსაც საკუთრად ბოლგარნიის უწო-
დებენ, არამედ სამს ამოდუნა ადგილს. ბოლგარნიელთა
რიცხვი 4 1/2 მილიონამდისინ აღის.

ამბობენ, რომ ბოლგარნიელებმა თავისი სახელი
ძე. გოლგოდამ გადმოიტანეს, საიდანაც ზირველად
გადმოსახლდნენ უკრძაში და დაიწყეს ფრანკიელნი
და სხვ. საკვირვლად ჩქარა დაკარგეს ბოლგარნიელებმა
თავისი გვარ-ტომობა, საკუთარი ენა, ჩვეულება და
სრულიად სლავიანებოთ გადდაიქცნენ. ზოგი ამის მი-
ზეს ბოლგარნიელთ ჩვილ ბუნებაში ქსედავს, რომ-
ლის ძალითაც ბოლგარნიელი ძლიან ჩქარა ითვისებს
სხვისასა. მაგრამ ზოგი კი (მაგალით. ელ. რეკლუ)
იმ აზრისაა, რომ დამარცხებულნი სერბიელნი და გა-

მარჯვებულნი ბოლგარნიელნი ერთი-ერთმანეთში აე-
რივნენ და ამ შერეულ ხალხს სერბიელებმა მისცეს
თავისი ენა, სწეობა, საკუთარი თვისებანი და ბოლ-
გარნიელებმა—სახელი. ასეა თუ ისე ამ ჟამად ბოლ-
გარნიელნი სლავიანთ ეკუთვნიან.

აი რას იწერება ბოლგარნიელებზედ ელ. რეკლუ:
საზოგადოდ ბოლგარნიელნი სერბიელებზედ უფრო
ტანმდობაღნი არიან, მაგრამ აცბეულებიან, დიდ-თავიანი
და განიერ მხარ-ბეჭიანი. ზოგიერთთა მოგზაურები,
ბრეტონელი ლეჟანიც, ბოლგარნიელებს ძალიან ამზ-
გავსებენ ბრეტონელებს (საფრანგეთში). ზოგან, მაგა-
ლითებრ ფილიპპოპოლის ახლო-მხლო, ბოლგარნი-
ელნი თავს იწინააღმდეგებენ და მხოლოდ ერთ ნაწინავს იშ-
ვებენ, როგორც ჩინელები. ბერძნებსა და ვლახებს
სასაცილოთ ჭყავთ ბოლგარნიელნი აცბებულნი, სიბ-
რიევეს და მიუშვებდნობას სწამებენ. მაგრამ ეს მს-
ხარად აცბება სრულიად უსამართლოა. თუძცა ბოლ-
გარნიელი ისე ცოცხალი და ჭკვა ძვეეთი არ არის, რო-
გორც რუმიანიელი და ბერძენი, მაგრამ მანც კია გო-
ნობიანია. მონებამ ძალიან ცუდი შედმოქმედება იქონია
ბოლგარნიელზედ და ამიტომ იმ ალაგს, სანაც ოსმა-
ლო უფრო მომეტებულად აწუხებს და ბერძენი
ჭეველეს, იქ შესაბრალისი და მოგვალული სანახაობა
აქვს; მაგრამ ჩრდილოეთით და ოსმალებზედ შორს
სოფლებში კი, სანაც ნაკლებ ტანჯვასთან, იქ ბოლგარ-
ნიელი უფრო მსიარულია, უფრო ცოცხალი სიტყვა
ზასუხი იცის და შეძრვავ უყვარს.

ბოლგარნიელნი, ძეცადრე ბარად მცხოვრებნი,
საზოგადოდ მშვიდი ხალხია და სრულებით არ ემს-
გავსებათ თავის წინააღმდეგს, რომელთაც აიკლეს. ვიწინ-
ტის იმეკნა. ბოლგარნიელებს სრულიად არა აქვს
ბეომარის გულზვიადობა და ამზარტავება, თვით სა-
ძანს სიმღერებსაც არა მღერაინ ძეკელის დროისას და
თვისნი მამა-პაპანი თითქმის სრულიად დაწიწებულნი
ჭყავთ. მათ სიმღერებში ისტება მხოლოდ ჩვეულებ-
რივი საყოველღეო ცხოვრება, ან ჩაგრულთა ტანჯვა,
როგორც დამონებულ ხალხს შეეფერება. აწინდელი
ბოლგარნიელი არის დაბნაიელი, შრომის მოყვარე და
ტონებანი სოფლის კაცი, კეთილი ქმარი და ოჯახო-
ბის მოყვარე მამა. რაც ოსმალებს სამწღვარ გარეთ
მიწის მოხვადი გააქვს თითქმის მთლად ბოლგარნიის

გლეხის მონაგარია. ბაღკანის სამხრეთით, ესკიზაგრა-
ში ბოღკარიელთ მოჭყავთ მშენიერი აბრეშუმი და
საუკეთესო ზური მთელს ოსმალეთში. იმავე ბოღკა-
რიელებმა კანანლიკის ხეობა მდიდარ სახნავ-სათეს
ადგილად აქციეს. თვითონ ქალაქს კანანლიკს გარს
სხვევია მშენიერი კაკლის ხეები და ვარდით მოფე-
ნილი მინდვრები. აქ კეთდება ვარდის ხეთი, რომელიც
მთელს ევროპაში გააქვთ. ბოღკარიელნი, რომელნიც
ბაღკანის ჩრდილოეთით სცხოვრებენ, ხელახლობასაც
და საწვავსაც მიჭიდებენ. ყველა სოფელს თავ-თავ-
ისი სახელსწრე აქვს. ერთში დაწებს აკეთებენ, მკო-
რეში ხალიჩებს, მესამეში თიხის ჭურჭელს, და ყველგან
ეს უბრალო მუშები დიდს ხერხსა და კარგ კემოვებსა
იხევენ.

ამ მხილსა და შრომის მოყვარე ხალხს ბო-
ლოს გაუღვივდა თავისუფლების გრძნობა და ისურვა
მონების უღლიდად გამოსვლა. ზირგელად მათთა გვარ-
ტომობის დაცვა საწმუნოებაში გამოიხატა. რომელსაც
ოსმალეთი შევიდნენ მათ ქვეყანაში, რასაკვირველია,
ბევრმა ბოღკარიელმა მანქმადიანობა მიიღო. მაგრამ,
თუძნა ძეხითი დაიანებოდნენ, მაინც გულში ისევ
თავისი საწმუნოება ქქანდათ დაცული და ისევ თ-
ვისის საწმუნოებითს ჩვეულებას მისდევდნენ.

ოსმალეთის შემდეგ ბოღკანიაში დიდი მნიშვნე-
ლობა ბერძნებს აქვთ, ბერძნები უფრო მომეტებუ-
ლად ბაღკანის სამხრეთით სცხოვრებენ, ასე რომ
ყველა სოფელში ერთი ან ორი ბერძენი უსათუოდ
მოიპოვება, ბერძნები აქ ვაჭრობენ და ხელახლობენ.
თუძნა ბერძნების რიცხვი ბოღკანიაში მცირეა, მა-
გრამ მათი გავლენა დიდია, რადგანაც ძალიან ხერხი-
ანი, ცნობის მოყვარე და ერთი-ერთმანეთის შემწენი
ანია. საცა კი ორიოდ ბერძენია— ბურთი და მვიდანი
საზოგადოებაში მათია.

გულჩვილი და ადგილად ამყოლი ბოღკანის
ხალხი—ამბობს ელ. რეკლუ—რასაკვირველია ჩქარა გა-
მოივლის თავისი სხესა და ჩვეულებას ადებ-მიცემობისა
და სხვა და სხვა ძალთა გავლენისა გამო, მაგრამ
მაინც კი ხალხის ადგილსა საჭიროა. ბოღკარიელნი
ძალიან დაცემულნი ანიან მონებისაგან მუცადრე ქა-
ლაქებში. ოსმალეთის მიერ მარადამ შეურაცხყოფამ და
ზიზღობამ დასცა ბოღკანის ხალხი და მისივე თავი

მისვე შესულა. მაგრამ როგორც უნდა იყოს წარსუ-
ლი მდგომარეობა, ესლს საქმე სხვათნოვ მიდის. ოს-
მალეთს თან და თან ეგარებათ ადრინდელი გავლენა
და მნიშვნელობა. სოფლებში მიწა „რანებს“ უგარდე-
ბათ ხელში, და ქალაქებში ადებ-მიცემობა თითქმის
მთლად მათვე უზყრიათ გარდა ამისა—ეს უფრო შე-
სანიშნავია—ბოღკარიელებმა იგრძნეს განათლების სა-
ჭიროება და დაიწვეს სასწავლებელთ დაასხება, წიგ-
ნების გამოცემა და ემწავილების ევროპის უნივერსი-
ტეტებში გზავნა. ზოგიერთ მასწავლებელში, მაგალითებ
ფილიპინოვში და ბანანჯოვში ყველა სახლობამთ-
ვის ნებით ხარჯი დაიდგეს შვილების განსაზღვლად.
სტამბოლის სასწავლებლებში ბოღკარიელნი უფრო
მეტე წარმატებას იხევენ ვიდრე სხვები და ეს ნაშინია
ხალხის დიდის სიკეთისა. თუ ამ გზას აწყვა ბოღ-
კანის ტომი, აქამოდვე ისტორიის მიერ თითქმის
დავიწყებული, ხელმოკრედ გამოვა ქვეყნიერობის ან-
შანეზსედა.“

ამ უმად, როგორც მოგვსხენებათ, ბოღკარიე-
ლები ამ ანშანეზსედა რუსებს გამოჭყავთ.

ოსმალის სამართველო

ტაოს-კარი და კოლა *)

ამ ორს ნაწილზე საქართველოს საჭირო იყო
რამიე მოსხენებელიყო ჩვენს მიმდინილვაში, მაგრამ სამ-
წუხაროდ ცნობა თითქმის არავითარი არ მოიპოვება
იმას გარდა რომ ტაოსკარში მდებარეობს ოფისი და
კოლაში მდებარეობს არტანუჯი და არტანისი. ამ ქალაქებში
მცხოვრებნი მომატებულად ოსმალნი და სომეხნი ანიან,
მაგრამ გარშემო მცხოვრებს ხალხში ქართველობა გან-
შირებულია ძველის ქართველების გვარებითა. მაგალი-
თად ამ უკანასკნელ დროს სასამ რუსები არტანისს დაი-
ჭერდნენ, იქაურ მასწავლებელს სანჯასის მმართველად ყოფილს

*) 21 ნომერში სტატიაში „ოსმალის საქართველო“
შედეგი შეცდომანი უნდა გასწორდეს: 8 გვერდზე 1 სვეტში
25 სტრიქონში არის. და ს ი გ ა ნ ე ა ქ ე ს — უნდა იყოს
და ს ი გ ა ნ ე ს ე ო ბ ა ს ა ქ ე ს. — იქვე 8 გვერდზე 27 სტრიქონში
და ს ი გ ა ნ ე თ ი თ ქ მ ი ს — უნდა იყოს და ს ი გ ა ნ ე ს ე -
ო ბ ა ს თ ი თ ქ მ ი ს. 9 გვერდზე 2 სვეტში 20 და 21
სტრიქონში და იქვე სვეტში ს ი ო ნ ი ს ხ ე ო ბ ა ს ე — უნდა იყოს
და იქვე სვეტში ს ო ს ხ ე ო ბ ა ს ე.

ქართული, გვარად ორბელიანი. არტანის დაჭერის დროს ეს ორბელიანი არ დაჩქინილა. იქედით ამ ყამად იქ მყოფნი ცოტადენს ამბავს შემოიტანენ ჩვენში და რასმე ნაწივეტ-ნაწივეტად მაინც გაცოდინებენ.

ქ ა ნ ე თ ი

ჭანეთი ანუ ევროპელების სახელწოდებით ლახის-ტანი ვიწრო ზღვის ნაპირსა ჭქვიან ბათუმიდამ წადვენებით ოთხმოც და ათ ვერსის სიღრმე ვიდრე ძველ საქართველს საზღვრამდე რგინის-მალამდე. ეს რგინის ხელო სოფელ ათინას დასავლეთსა მთის ცხვირზე სახელად გემურზე ყოფილა. ვახუშტი ამბობს უკუ არს სამხრადი საქართველოსი და საბერძნეთისა.“ (გვ. 128). სიგანე აქვს ჭანეთის მთისა და ზღვის შირს შუა ათს ვერსიდამ ორმოცამდე.

სხვათა მგზავრთა და ზოგიერთ აღმწერთა აზრით ჭანები — სცხოვრებენ ბათუმიდამ თვით ტრავნიზონამდე ესე იგი 170 ვერსის წადვენებით ზღვის შირსას. ბოლოს არის ვიდრე სხვა აზრი, რომ ჭანები სცხოვრობენ აგრეთვე ზღვის შირსას ვიზილ-იბრმაკის მდინარის შემართავამდე ესე იგი ბათუმიდამ 470 ვერსამდე. ეს აზრი ევროპელების აზრია, რომელსაც ამყარებენ ჭანურის გინის მოფენასზე, საკუთარ სახელწოდებათა დაჩქინასზე. რასაკვირველია ეს ფრიად საინტერესო გამოსაგველი რამ არის მსწავლელთათვის, და უმეტესად ჩვენთვის. მაგრამ სამწუხაროდ ჩვენდა აქამომდე იმ მიჯნას იქით მხარეზე ცოტადენ ვრცლათ ამბავი რაც ვახუშტსა აქვს მოსხვედრული არ ვიცით იმის მეტი, რომ ტრავნიზონს გარშემო ჭანები სცხოვრებენ.

ჭანეთს აღმოსავლეთით და სამხრეთით საზღვრავს ჭანეთის ანუ ატანტის მთა, რომელიც კლარჯეთისა და ლაგანასგანს ჭყოფს ამ ნაწილს საქართველოსას. მთები მაღალია და უმაღლესი 1,000 ფუტამდე აუწევს, ამისაგან ძალიან დაქანებულია, ვიწრო ვიწრო ხეობანი მიჭყვებიან ნაპირამდე და მხოლოდ ზღვის შირსას წვრილ წვრილ მინდრათ იშლებიან. ამ ვიწროობისა გამო ხალხი ზღვის შირსად დასასვლებულა.

ყოველ გვარი მოსავალი მოდის ამ ვიწრო ადგილებში რაც ვი საქართველს სხვა გუთსებშია და ამას გარდა ახელსინი (ფართობსადი), ლიმონი და ზეთის სილი. მთები ტყით არის შემოსილი, მაგრამ სახნავ სათესი ადგილი ძალიან ნაკლებათ არის ვიწროობისა გამო.

ეს ვიწროობაა მიზეზი, რომ ჭანი ზღვას შეილად ვაზდობია, თავისი ბედი იმისთვის მიუხდვია ძველის დროს ფინიკიელისათა და ვაჭრობის, როგორც უსამის თვის“ ატორი ამბობს,“ ამის გამო ჭანეთის მთელი

ცხოვრება, მთელი იმისი ნამყოფი, აწყოფი და მუცხადი ბედი ზღვის შვირთებს მიაქვთ და მოაქვთო.“ უმეტესი ნაწილი მცხოვრებთა უცხო ქვეყნებში დადის. ამ სიარულმა ერთის მხრით საკვირვლად დასხლენა ნავ-სანდლებისა და სომადლების ტარებაში და შავს ზღვასზე შირველი მესომადლენი ვახდა. იმათს ოსტატობას და სიმარდეს შირველი ზღვაში მოსიარულე ევროპელები ჭკვირობენ. დიდს ალღევებულს ზღვაში და მერე ისიც მკისხანეს შვე ზღვაში უბრალო ხავეებსა და სანდლების ისე ატარებენ, რომ ორთქელ-მაკადა სომადლს გაუჭირდება. იშვიათადა ხდება უბედურება იმათ ხელშია. ამ გვარად საქართველო შემკული სხვა და სხვა მკავალ ვაჭრის ხელგუნებითი ნიჭით, მესომადლების ხელგუნებითაც შემკულია.

ადგილის ვიწროებამ ჭანებს მუცრე მკირფასი მხარე შესძინა ისა, რომ ვაჭრობისათვის სიარულს შეაზიან, ხალხში მოძრაი, გამბედავი და ხსლ-ხსლადი საქმის ხელის მჭიდებელი ხასიათი დაჭადა. ამისა გამო ხალხი დატავი არ არის, შირქით შემქლე და საკმაოდ მდიდარია.

შინაურობაში ჭანი ძალიან ცოტასა სთესავს სიმიდს და ფეტვს, ამ მუშაობას თითქმის მარტო ღელავაცები ასრულებენ, აგრეთვე შემას ვიდეობიან, ლიმონსა, ფართობსადს და ზეთის ხილსა ჭკრეფენ. ამ შემთხვევაში ჯათით ჭანის ღელავაცები ჩვენ მთიულის ღელავაცებსა ჭკვანან და ამოდენა შრომას ქალი არც ქართლ ვასეთში, არც იმერეთ-გურიაში და არც აჭარა—შავეთში არ ეწევა.

უმეტესი ნაწილი სულადისა, საკუთრად სიმიდი და ფეტვი ბათუმიდამ და ფოთიდამ მოაქვთ თავისთვის სახმარებლად და აგრეთვე სხვა ქვეყნებში ვასაყიდათ.

როგორც წინათ ვთქვით, ჭანები სხნათესავს არ მისდევენ, ვახუშტისგან ხსენებული ბამბა და ბრინჯი ამ ყამად არსად არ მოჭევათ. აგრეთვე შირტუტის თითქმის სრულებით არ ინახვენ, მაგალითად ცხვარი ძალიან ნაკლებათა ჭევათ, თხსს ვი ცოტა უფრო მომეტებით ინახვენ; ცხესსა და ძროხას ვერა ნახვით, ურუმს არ ატარებენ და მისგალ-მოსვლისათვის მარტო ნაგები და სანდლები (ფელეგები) აქვთ, ყველას რამდენიმე.

ცხოვრების სახსარი ჭანებისა ვაჭრობა, სანდლების ქირა და ხურობაა. მთელ ოსმადლს საქართველოში, აგრეთვე გურიაში, სამეგრელოში, იმერეთში და სემო ქართლში—ის სახლის ამშენებელნი ისინი არიან. შავი ზღვის შირებზე ფოთიდამ სტამბოლამდე სანდლებით საქონლის მიტან მოტანა თითქმის მარტო ჭანების ხელთ არის. ვაჭრობით ჭანეთიდამ ვაჭვით ტყე, ბზა,

დომინი, ფორთოხალი და ზეთის ხილი. იმერეთიდან, გუბიადამ და სამეგრელოდან გააჩვენ სტამბოლს და მასკოს გასაყიდათ სიმილი, ღომი, აბრეშუმი, ბზა და სხვა საქონელი. ამას გარდა შავი ზღვის ნაპირის სამეგრელოდან მოყოლებული ტრანსიზონიამდე და იმას იქით სინაპსამდე ქალაქებში და სოფლებში სავაჭრო დუქნები აქვთ. დიდი ნაწილი მოვაჭრეთა გურიაში და თვით ოსურგეთში ჭანები აწიან. ერთი გარემოებაა შესანიშნავი რომ რაკი სურამს გავცილდებით შავ ზღვამდე მთელ იმერეთში მეგრელები ვაჭრობენ და ახა სომხები. ეს მეგრელები ენით იგივე ჭანები აწიან. ამ გუბანთ შავის ზღვის პირის ადგილების მოვაჭრე—მედუნენი ჭანები და მეგრელები აწიან, ესე იგი ქართველის ტომის კაცები, ეს გარემოება ამტყუნებს ჩვენში დამყარებულ აზრსა, ვითომც ქართველი დუქანზე არ გამოდგება.

ზღვის ნაპირს მცხოვრებელი ჭანები და საზოგადოთ თითქმის ხეობებშიაც დასახლებულნი მშვიდობის მოყვარენი აწიან. ტუთელი აზრია გავრცელებული ვეროპანში და ჩვენში ვითომც ჭანები ანუ ლაზები ქურდობაცნობები და მცარცელები იყვნენ. მართალია ძველ დროში ყოფილა იმათში ცარცვა—ქურდობა, როგორც სახა ორბელიანის მოგზაურობა (1719 წელს) გვიმტვიცნებს, რომ შიშველი ბარე ცხრა ჯერ გასცარცვეს. მაგრამ ამ ყამად აკაცობის სხენება აღარ არის, პირ იქით ყოველი ჭანი თუმცა მარდი მემარტი კაცია, მაგრამ ამასთანავე დაბნისელი მოვაჭრეა. ასამითვისა ავტორი ამბობს:“ გაბედვით შეგვიძლია ვთქვათ რომ აქ უფრო ნაკლებ არის ქურდობა და მცარცელობა, ვიდრე კავკასიის მრავალ ადგილსა. . . პატიოსნება და გეთილ მოქმედება აქ მომატებულია, ვიდრე დანარჩენ ოსმალს საქართველოში“.

სიამოვნებოთ ნახვით იმის სახლის დაბნისლურ მოწყობილებასა. სახლი შიგნიდან და გარედამ გაღვსილია და თურად გაცარცულია, აკვავლობა ღამისად დაღაკული და ისე გაშიჩვეთ სახლის მოწოდებობაც კი იცის. დედაკაცი მშენებლის შესუღვლობისა, კარგი ხელის შემწყობი და ოჯახის გამძღოლია. კაცი და დედაკაცი ტანთ ისე იმოსება როგორც გურული, მაგრამ უფრო ძვირფასის, ტანთ საცმელითა, მადი, შალი და აბრეშუმული თითქმის ყველას გააჩნია. კაცებს ნაბდის მაგივრად იტალიანური გუნკულიანი პალტო ხურავთ. ყაბალანის ნაცვლად წითელი ოსმალური ფასი. დედაკაცებს ჭკელი ტანისამოსი უყვართ.

ჭანებში წერაკითხვა ძალიან გავრცელებულია, მაგრამ სამწესროდ ჩვენდა ქართული ასოების მაგივრად არაუფრო ხმარობენ. სწორენ ღამანაკობენ ჭანურად, რომელსაც მეგრულ ენასთან მცირე განსხვავება აქვს. ქარ-

თული ენა მეგრელებზე წმინდათ იცინა. როგორც მეგრელები ორ სამ კვირასზე კარგა სწავლობენ ქართულსა, ესე ისინი და რადგანაც საქართველოში მისკლა-მოსკლა ხშირათ აქვთ, ქართული ენის ცოდნა ჭანეთში თან და თან ვრცელდება. გურულებმა და იმერლებმა ცოტადენი მცადინებობა და მოწადინება რომ იქონიონ, ჭანები ქართულ წერა კითხვასაც მალე ისწავლან.

ჭანეთი თითქმის თავისუფალი მხარე იყო ამ ოსმალურ და ათის წლის წინა დრომდე. ქართველობის ერთობის დროს ჭანეთი შემოერთებული იყო საქართველოსთან, როგორც სხვა ნაწილები. თამარ დედოფლის სასკელი იქაც ცოცხალია. როგორც თქმულობა საქართველოს ერში პირველად ქრისტიანობა აქ დახეკვა ანდრია მოციქულმა, შემდეგ მეოთხე საუკუნეში ნინო წმინდის დროს აქაც მოიფინა და გავრცელდა ქრისტიანობა. ნასყდრალი ადგილები ისე ხშირი არ არის, როგორც ლივანამაშვეთში და სხვაგან, როგორც ჩანს, ქრისტიანობას აქ ძალიან დროდ ფესვები არ გაუდგამს და ამის გამო საქართველოს ყველა ნაწილზე წინათ მაჭმადიანობა ჭანეთს მიუღია.

ამ რამდენსამე ასის წლის წინათ ჭანეთი სრულიად თავისუფალი ოსმალებისაგან თერთმეტ თემად ანუ ხეობად ყოფილა დაყოფილი. ყოველ თემს ჭეოლია ხევის თავი ხევის-ბერი (დუკები). ეს თემები და ხევის თავები ხონთქარს არ ემსახურებოდნენ, თუმცა ხონთქარი თავისის მხრით ჭანეთს იხემებდა. ხალხი უმეტესად მაჭმადიანი ყოფილა და მცირეოდენი ქრისტიანი. ამ ხევის—თავებში 260 წლის წინათ უძლიერესი სოფელი ვიცეში მცხოვრებული ყოფილა სახელად თოფნა-ოღლი. ამ თოფნა ოღლის თავისი საკუთარი ხომალდები ჭქონია და ხვანთქარის მონილი ყოფილა. ამას, ერთი ქალი საბერძნეთის მაჭმადიანისათვის მიუთხრავთ. ამ სიქემ სახელად, შინმა სიამინის სიკვდილის შემდეგ ცოლის ძეები დასოცა, ქონება და მამულები დაიხემა და ხევის თავად შეიქნა. შემდეგ ქაბას წავიდა და ამის გამო ხოჯა—შინის უწოდებდნენ. ეს კაცი თუმცა ძალიან ჭკვიანი ყოფილა, მაგრამ მკაცრი და უწყალო სასიათი ჭქონია. გადაცვლილა ამ 225 წლის წინად.

ხოჯა შინის შვილები გამჭრიახენი იყვნენ და სალხზე დიდი გავლენა ჭქონიათ. ერთი იმათგანი ტრანსიზონში ფაშად იჯდა და სოხუმდინ ზღვის პირზე ბანებლობდა. ფოთი, გონია და თითქმის სოხუმიც იმანდაყოფნა. ამას გარდა გიდეგ ორი სხვა ფაშებიც ყოფილან შინ-ოღლის გვარისანი. უგანასკელ ფაშის დროს რუსებმა ფოთი აიღეს. ამ ამბის შემდეგ შინ-ოღლის ბეგებს ხვანთქარის დალატი შესწამეს, დაუწეს დენა, მაგრამ ჭანეთში ოსმალები შემოსვლას ვერა ბედადნენ

და შინ-ოღლის გვარმა ჭანეთში ძლიერება არ დაჰკარგა. თუძცა ჭანეთის ბეგები სვანთქრის ჯარში უნდა წასულიყვნენ ხოლმე და თანასწორად ხარჯი ეძლიათ, მაგრამ ხალხს თავის მთავრად ხოჯა-შინ-ოღლის გვარი მიანდა.

შემდეგ ხანებში ჭანეთის სხვა და სხვა თემში სევის-თავები გაძლიერდნენ: ხოფაში—შაჭბენდერი, ხაჯეში—ურდან—ოღლი, კაპისტრანში—ქიბარ-აღა და ათინაში—ბატა-ოღლი. ამით დაიწყო თავის სამთავრობო მთავრობის დასაყრდენად და უფლების აღმოჩენა, ამისგან ასტყდა ისეთი დავა, რომ მთელი ჭანეთი ბრძოლის ველად შეიქნა

ამისთანა არეულობის დროს კარგი მარჯვე და მოსერსებული დრო იყო ჭანეთში სვანთქრის უფლების დამკვიდრებისათვის. ამ განზრახვით ტრანზიზონის ოსმან-ფაშამ ჭანეთის დამორჩილება მოინდომა; მაგრამ ოსმალის ჯარი საიმედო ჯარი არ იყო. ამიტომ ოსმან-ფაშამ მოიწვია აჭარის ბეგი ახმეთ ხიმშიაშვილი. ეს ამბავი 1820 წელს მოხდა. ახმეთ—ბეგმა შეჰქრობა აჭარლები, შევიდა ჭანეთში ბორჩხისა და ხსლის გზით. ტრანზიზონის მხრით ოსმან-ფაშა მივიდა. აჭარლები მოედგნენ ზღვის ნაპირს სოფლებსა, დასწვეს, აიგეს და დაჭრეს ხალხი. ჭანებს ერთი ზიჩი არა ჰქონდათ და ამიტომ წინ ვერ დაუდგნენ; ნებით არ დაუთმეს ოსმალებს თავისი მიწა-წყალი და ქონება. განსაკუთრებული მხნეობით იბრძოდნენ თურმე კაპისტრის მცხოვრებელთა შორის ჭანის დედაკაცები. აქამოდე ჭანები მოისვენებენ ამ გმირ კაცების და დედაკაცების სახელებსა. აჭარლები ეჭისი თვე დადგნენ ჭანეთში, ბეგებს სახლები დაუზრვიეს და დაწვეს რიზაში ტუტხი-ოღლის და შინ-ოღლის ვიცეში დიდი სასახლეები დაუქციეს. ერთის სიტყვით აჭარლებმა ჭანებს დაურღვიეს თავისუფლება, ოსმალური წესები შეატანინეს, ოსმალს მოხელენი მიაღებინეს და ჯარში კაცის გაყვანა დაუკეთეს. რაც კი აჭარლებს უგანასხეულ დრომდე თითონ ეჭავრებოდათ და რისაც მიღება არ უნდოდათ, სწორეთ ის მიაღებინეს ჭანებსა.

ოსმალს მმართველობამ 1820 წელს შემდეგ ჭანეთში ხელნელა შეიტანა თავისი კანონები და ამ ყამად ჭანეთი უფრო მორჩილია სვანთქრისა, ვიდრე თვით აჭარა, ლივან, და კლარჯეთი.

წინათ ბეგებს ისეთივე უფლება ჰქონდათ, როგორც ხვენს თავადებს და ყმები ჰყვანდათ. ოსმალს მმართველობამ ჭანეთში ძლიერება იმით მოიპოვა, რომ ყმები განათავისუფლდა. ახლანდელ ბეგებს ახლა არამც თუ შეიარაღებული ყმების ყოფა არ შეუძლიათ, ყოველ გვარი სახელმწიფო ხარჯი და გადასახადი უნდა გადაიხადონ და გზებზე ბეგრათ მუშაობაზედაც კი უნდა გავიდნენ. ამ გვარად ჭანეთში წოდებათა გინსხვაება არ

არის, აჭარში და შავშეთში ბეგებს მამულები მანისა აქვთ და ამით ხალხზე გავლენა არ დაუკარგავთ. ჭანეთში დიდი მამულები არ არის, რომ შემოსავალი ჰქონდეთ. აი ამის გამოთ ბეგებიც ვაჭრობენ. შინ-ოღლის ჩამომავალი ემინ-ბეგ ზღვის ზიჩის ფრინველის ბუმბლანს ტყავს გზავნიდა მარსელში ამ ხუთი ეჭისი წლის წინათ, კარგი მოგება ნახა და ახლა ხუთი სახდლის ვატრინია. ვაჭრობა და მისვლა მოსულა აქვს ბათუმს, ტრანზიზონს და სტამბოლს.

ამ ყამად ამ ჩვენს მოხსენებულ ნაწილში ასი ათასი მცხოვრებელი მეტი ითვლება და, როგორც წინათ მოვისვენეთ, ღამაზავობს ჭანურის ენით, რომელიც მეტრულ ენასთან თითქმის არცა განსხვავდება. იციან ბევრმა ქართული ენა.

მომატყუელად დასახლებული სოფლები არიან: გონია, ხოფა, ახსავე, ვიციე ათინა.

ზ. უ.

მ მ ზ ა მ რ ი ს ვ ი რ ი ლ ე ბ ი

სვანეთსკედ

(შემდეგ)

ზირველი რიცხვის მარამობისთვისა, სადამო, ჩვენ გარდა სასიამოვნოთ გავატარეთ ამ ჩვენს მეტის მღვდლის სახლში; მშვენიერი ვასშია ჰქონდა, თვისის მრავლის სტუმრებისათვის; კარგს ოთახში, რბილს ბუმბულის დომკებზე დაგვასწინა, ასე რომ, რაც ქუთაისს გამოკვსილდით ჩვენ აქამდის არა გვეჩნდა ასე ღამათიანად მომზადებული დასაძინებელი და დასასვენებელი ბინა. როგორც რომ ღრმა ძილმა დაგვასილია, უცნო რადაც ნაირი ქუთილი, ჭექა და ვაი გავლასი ატუდა ზეცაში და დაუშინა ქვეყანას საშინელი ნიაღვარი—წყობა. სუყველას გვეგონა, რომ დილას ჩვენი მგზავრობა შეუძლებელი იქნებოდა, რადგანაც ისეთი გზები უნდა გაგვევლო, რომ ცნენს თვენი თუ წაუსსტებოდა, ვაი ჩვენი ბრალი მაშინ; ამ ჰზრით დაგვეძინა ვიდრე. მაგრამ, განსაკვირვადი ის იყო, რომ მიწას, მეორე დღეს არც კი ეტყობოდა რამე სისველე წვიმისაგან; თურმე დედა-მიწა ისე ყოფილა განურბებული და გამშმარი სხვისაგან, რომ წვიმა სუფ მიწას გაუვიდა.

*) „ივერია“ № 19.

მარამბისთვის მეორე დღეს გამოკვლად მეთ ჩვენს ჰეტორემულს თვადს თერგის და „ბუქოს“ გზას დაჯდებით; ჩვენთანვე წამოვიდა ჩვენი მღვდელი—მასპინძელი. ამ გზასვე ცოტა გაწედა მე მეორეთ არ გადავიხეე სრამში; სვანეთის შრისტავის ცხენმა რანაირათაც და როგორღაც გზასე ნაგდებ გეტს თუხი დაადგა, ავირავდა ეს კეტი და შიგ მუტელს, ერთ მტკაველზედ შეეცრა ცხენსა; ერთმა ჩვენმა ჩათვრმა თავი ვერ მოაჩინა ხის ტოტსა, და ტოტმა ისეთი ტყუაშანი გადაინა, რომ სულ ზიზისსიდან სისხლი ადენინა; ჩვენი მღვდელიც ცხენიდან გადამოკარდა და თავისი ანაოფრას ნაგუწინაგუწით გაისია. ამ გვარი შემთხვევები გიდეკ ბუერნი რამ მოხდა და მღვდელმა სულ ქაჯებს და ეშმაკებს მიასწრა, ვითამც ამ ადგილებში დახინაგებულებს. მაგრამ მანცა და მანც მშვიდობიანათ მიკვდით, იმავე საღამოს. სოფელს „ბუქოს“.

სოფელი „ბუქო“ ანუ „ბუქო“, მდებარებს ჩქარის მდინარის „ჭალას შირსედ, რომელიც ამ სოფლიდან შიდა ვერსტზედ გამოდინარებს მთა „უუბის“ მუდამის თოვლის ძირიდან; მისი სათავე სოფლიდან ძალიან კარგათა სხანს, რომელიც განიერის ზოლით—გამოცტის თოვლის ძირიდან. სოფლის გარშემო ტყეანი მთებია, და შიგა და შიგ ბუჩქლების სახანაგი მიწები და მშვენიერი საბაღსებები და სათივეები; თვით „ბუქო“ წარმოადგენს დიდ ჭლას 150 საყენი სიგანით და ერთი ვერსტი სიგით. ამ „ბუქოს“ უკანამხარეს, ცოტა მალეობზედ, მთის გვერდობზედ მდებარებს თვით სვანების „ბუქო“, რომელიც რუსის რატის შტაბ-კვარტირას რომ ეძინან, გადაჭყურებს. სვანებზე სოფელს რაღაცა ბნელი, მოწყენილი შესწევლობა აქვს, თავისი დაბალი ხის სასლებითა, ერთმანეთთან მიკრულის და ერთ ჯგუფათ მოგროვილის შენობებითა.

ამისთანა ხამს ადგილებში, და თითქმის ველურს ხალხს შუა, რომელნიც მიუკარებელს მთებში არიან გადაგდებულნი ქუთაისიდან თითქმის 400 ვერსტზედ, უგანასენელს ადგილიდან სვან მონანს რაიმე ცივილიზაციის ყოფა-ქცევა, აქა, ბუქოს, უცხოთ გვეჩვენებოდა ჩვენ. საღდათების ნახვა, მათი რიგზედ სიარული, მათი დოღების ყოველს საღამოს და დილას ხმა, მათის მკვლელების გაცვლა-გამოცვლა, და აფიცრების ნახვა, მშვენიერი და ღამისი ორი საღდათების კასარებებისა, ორი აფიცრების სასლებსა და შრისტავის ნახვა, მისი სასლითურთ,

სულ უცხოთ გვეჩვენებოდა, გვეჩთარებოდა აქა, ამ ადგილას, სვან ეს ჭეშმარიტი ნახვა ჩვენს აფიქსსა და ჭაზრს—როგორღაც არ ეთანხმებოდა. სული და გული წყუბდა, მაგ საღდათების გულისთვის—თუ, რომ ბედმა, მაგათ, აქ ყოფნა მიანთა? თუ—თვითან ველური სვანებან შეწუება მაგათგან, რომ ამათ იმათი ტვინი, და თავისუფალი სინჯისდე, ცხოვრება, ყოფა-ქცევა—შეავიწროვებს—ეს არ გინი. მაგრამ, ორივე ერთად, ვერ ეთანხმებოდნენ ჩვენს თვალში; აქა, თითქმის ჩვენს თვალთან, ყოველს ჟამს, ჩვენ ვხედავდით იმასა, რასაც ვხედავდით ჩვენს ქალაქებში სვან ჯარის არის, და აქვე გვერდით, სხვა სულ სხვა მდგომარეობასა, უთანხმურს მდგომარეობასა. ეს გრძობა ხშირად გვაწიწებდა ჩვენ, რომ სვანეთის შუაგულში გიყავით!

ეს ცოტა საღდათი აქ 1871 წელს დაბინავეს; და როგორც მითხრეს, ერთსულაც ავით არავინ გამხდარს კარგი ჭავისა და ბუნების მოქმედებისაგან. ამ მიგდებულს ქვეყნის გუთსეში, ბედმა ორი ქართული აფიცარი დაბინავა; მაგრამ ვაი მაგათ დაბინავებს! ერთ-ერთმანეთთან ვერ მოთავსდნენ, მუდამ უმადყოფილებს აქვთ მაგათა, ერთ-მანეთის ბეზღება, და საშინელი განხეთქილება, რომელსაც, რასაკვირველია, მათ მინდობილს საღდათებსედაც კარგი გავლენა არა აქვს; მაგრამ ბუნება და მშვენიერი ჭავს თავისას იღებს მანც.

წინათვე უნდა მეთქვა, მე, რასაკვირველია, რა მიზნისათვისაც ვაკემგზავრეთ ჩვენ სვანეთისაკენ, და ვინ შეადგინა ჩვენი წრე. 1873 წელს, მკათათვეში მთავრობამ აქციზი შემოიღო, ესე იგი ოტკისა და თამბაქოს ბაჟი და რადგანც მე ქუთაისის აქციზის უპრავლენის ჩინოვნიკათ ვირიცხებოდი, რის გამოც მე მქონდა მონდობილი, ბაჟის ასაღებათ: მთელი რაჭის უეზდი, სანსურის შოლიციის უნსტკა, მთელი ლეხუმის უეზდი და სვანეთის საშრისტავიც. რადგანც სვანებზედ ხმა იყო გავარდნილი, რომ ვითამც ყოველს განკარგულებას მთავრობისას უთანხმობას უცხადებდნენ, მეტადვე „თავისუფალ სვანეთის“ მცხოვრებლები და ვითამც ყოველთვის სხვა და სხვა ჩინოვნიკებს იქ გლასათ მიიღებდნენ ხალმე და აწყენინებდნენ; ასე რომ ჯერ მსალი სუღებნი რეფორმაც ვერ სწარმოებს თავის რიგზედ სვანეთში, ამისათვის 1871 წელსა, ქუთაისის სამხედრო დუბერნატორმა, გრაფმა ლევაშოვმა, ვითამც დაუმორჩილებელ საღ-

ხის დასამშვიდებლად—ზატარა ჯარის წასასა იქ; მაგრამ ვერაფერი ვერ გააჩივებს ამ სალხთან, და ამისათვის მათ გასაფრთხილებლად დასტოვებს სვანეთში ერთი რატი სალდათი. დაშვიდება არა ვის და არაფერს არა სჭირდება; და არაის არცა ჭქონდათ ჭაზრათ რაიმე წინააღმდეგობა, ასე რომ სვანები დაჩნენ იმითივე, რითიც მანამდის იყვნენ. ამ გვარივე ჯარის გაგზავნა სვანეთში მოხდა შარშან, 1876 წელს, რომელიც ისევ ისე, წინანდელად, დაბრუნდა იქიდან და ვერაფერი ვერ გააჩივებს, მხოლოდ რამოდენიმე სვანი, ვითამც აჯანყებული, მოჭკლეს და დაატუსადეს. სვანეთი ძალიან შორს იმყოფება მთავრობის კენტროლამ და არის გაცალკეებულად დაკეტილი ქვეყანა; ასე რჩება თავის ბუნებით მთებში ჩაკეტილი, და სტრუქტურა სვანები იმავე სიტუაციაშია, როგორც სტრუქტურა უწინდელს დროებს. მე როგორც კავკასიის შემკვიდრე კაცი, როგორც მტრადე ქართულის ენისა, როგორც ერთი გვარისა 'იმ აზნაურთა, რომელნიც სვანეთში იმყოფებიან, და სვანებს დიდი პატივისცემა აქვთ, მთავრობამ გამგზავნა სვანეთის აქციონის შემოსაღებათ, იმ იმედით, რომ მე შემქალას, ვითამც, რაიმე სახლი შემოღებულის განხის გაგრძელება ამ სალხში რა ნაიჩი განხის, ასე დაწყობილობა ყოფილიყო, რომელიც ამ ველურს სალხს უსათუოთ მხეტრულ საქმეთ ეჩვენებოდეს. რასაკვირველია, ჩემმა ბედმა მე არ მიღიმა, რომ შემძლებიყო იმისთანა საქმის დაფუძნება სვანებს შუა, რომლის ჭაზრით სვანებისათვის მიუგვარებელი და შეუძლებელი იყო. მაგრამ იქედის ჭაზრით, მანინ-და-მანინ გამაბედების იქ წასვლა, ვინ იცის, იქნება რასმე ჩემის საქმის ნაყოფს მოვიტანდი იქიდანა. მე გამეყა ერთი უმაწვილი კაცი, საყუთრად ამ ქვეყნის ნახვისათვის; მერმედ ჩვენ შეგვიერთდა, როგორც წინათვე ვსთქვი, სვანეთის პრისტავი, რომელსაც მოწერილობა ჭქონდა, რომ მე უნდა გამომელოდიო; ლეჩხუმის უეზდის უზრავლენის ცალკე ჩინოვნიკი, მისი მთარგმნელითა, პეტროვნიკითა; მერე მთარგმნელი ქართულიად-სვანურად და სხვა და სხვა ჩაფრები და გზის მახვერებლები. ჩვენ ვიყავით, როგორც ვსთქვი, რვანი. წინაპირველად კარგა მსიარულად ვიარეთ, მაგრამ მერმედ კი შევხუდით, მგზავრობის ტანჯვისაგან, და უფრო იმ აზრისაგან, რომ სულ ფუჭათ ჩაივლის ჩვენი დამიზნული მგზავრობა; მხოლოდ ჩვენ გვამსწეებდა ის

აზრი, რომ ჩვენ შეგვიძლო ჩვენი სიამოვნებისათვის სხვა და სხვა მგზავრობის წერილების შედგენა და ჩვენი მთაბქვდილების დანიშვნა. ასე იყო ჩვენი საქმი!

სოფელს ბეჩოს ჩვენ შეგვსდა რჩი რუსის ხოლოკოვნიკი, რომელნიც რჩი დღის წინათ ქუთაისიდან აქ გადმოვიდნენ თავის სამხედრო მინდობილ საქმეების თაობაზედ. ერთი იყო—ქუთაისის ღუბერნიკში მყოფი რუსის ჯარის ნახლნიკის პომოშნიკი, თანამშრომელი, რომელიც ბეჩოს მყოფი რატი სალდათის გასაშინჯავათ მოვიდა; და მორე—სამხედრო, ვოენნი ინჟინერი, რომელიც მოვიდა ბეჩოს სახელმწიფო სახლების, ესე იგი გაზარდების გასინჯვისათვის და სახლი სახელმწიფო შენობის დასადგმელათ, სამსჯავრო სუდისათვის და პრისტავის უზრავლენისათვის და მართლ-მადიდებელი ეკლესიის საძირკვლის ჩასაყრელათ, ამ რატიისათვის. მათი სალდა ერთი ადიუტანტი და მთარგმნელი, ასე რომ, ჩვენ ბეჩოს კარგა მოხდილი წრე შევადგინეთ, ამ მოვარდნილს ალაგას, საცა ჩვენ ადვილად შეგვიძლო მუსაიფი და სასიამოვნო ღაზარაში თავის გაერთობა. რასაკვირველია მოწყენილად არ ვიყავით; ბევრი ვიღაზარაკეთ და ვიმუსაიფეთ იმ საგნებზედ, რომლის გარკვევა და გაგება გვინდოდა; ვიღაზარაკეთ სვანეთის გზაზედ, ქუთაისიდან მოყოლებულსა; ამ სალხის სამეურნეო თაობაზედ, რომელიც 40 ათასამდის ირისცება და სხვა ამ გვარს საგნებზედ. რაც აქ შევიტეთ და ვნასეთ ესლა იმასე მიქნება მე მუსაიფი, პეტროვნიკულ მკითხველთან. ყოველი ჩვენგანი, როდესაც დღე მთავრობის მინდობილს საქმეს შევასრულებდით, ყოველს საღამოს ერთათ შეგვროგდებოდით ხოლმე და ამ დროს გვქონდა მუსაიფი და სალდათების სიმღერით და მუსიკის კვრით, თავს კავირთობდით ხოლმე, ბეჩოს ყაზახსე, რას გაზარდის შუა. ბეჩო იყო ჩვენი ბინა და როდესაც დღე ჩვენ-ჩვენ საქმეზედ წავიდოდით, საღამოს ისევ ბეჩოს უნდა მიესულვიყავით. მე თითქმის ყოველ დღე, მომისდებოდა შიგნითის სვანების სოფლებში წასვლა საქმის თაობაზედ, რომელთაც იმნიჩივე შესედულობა აქვს, რა ნაიჩიც შემოთ არის აღწერილი.

მე დიდათ-მინდა, მოვასსენო პეტროვნიკულ მკითხველს, ყოველისთვე ჩემით გაგებელი აქა, ნახული და შეტყობილი, ხოლო სხვა და სხვა მიზნებით, მე ზოგერთ საგნებზედ გაჩუმიდები. მაგრამ ამისათვის, ბო-

დიშ ვინდი და ვსთხოვ მკითხველს ნება მომცეს ისე დავიწყო ჩემი საუბარი, რა ნაიჩინა მკითხველს ჩემი მისი დუბურნიში, ასე რომ მერმედ ჩვენ, ისევე სვანეთისაკენ დაგვბრუნდებოთ.

ქუთაისის დუბურნიში და აგრეთვე მთელს ჭავჭავისში, კობის წესდებულება ჯერეთ არ არის, მთავრობისაგან შემდგომი, ესე იგი „სემსტროვ“ რომ ქუთაისის რუსულად; ამისთვის შიგნით სოფლებსა და მარტებს გზების გაყვანა, გამართვა და გაკეთება, ვალდებულად დუბურნიის ზრავს; ესე იგი ეს საქმე მკისი ზრუნვა უნდა იყოს. დუბურნიის ზრავს ამისთვის ეს ზრუნვა უნდა იყოს ნაჩვენებები მინდო, ასე რომ, ამით უნდა შეასწავლოს მკითხველი გზები, და ამასვე უნდა აკეთონ ახალი გზებიც. მართლაც რომ ეს უნდა იყოს ნაჩვენებები აკეთებენ—ქუთაისიდან—ლესხის უბანში, სოფელს მურაშინს, სვანეთის ვიწრობაში; ისევე ქუთაისიდან—ჩაჭის უბანში, სოფელს ანუ დაბა „ონაშინი“, აქედან ჩრდილოეთით ჭავჭავისის მთებზე, თერგის მარტებში; ისევე ქუთაისიდან—მთელს ქუთაისის უბანში და შოკაშის უბანშიც დაბა „სახე რეშინი“ და აქედან—ისევე ჩაჭისაკენ, დაბა „ონაშინი“ ყოველს ამ გზებზე მკითხველს მივლია და ბევრჯერად მივლინობა მკითხველსა და სიმინელს. ამ გზებს, საზოგადოთ, ერთი და იგივე შესდებულება აქვს; რომელიც მისდევს მდინარე „რიონის“, „უვირის“, „დემურის“, „რესენი-წელის“ და მრავალს სხვა მთის წყლების ვიწრო და მალას სეპებს; ხან მთებზე დადის გზა, საშინელს სიმინელს, ხან სრამებში და ლელებში ხადის, ასე რომ სმინად, მკითხველს ალყის (ტორმის) მნიშვნელობა მოაგონდება სოფელს და ისურვებს სოფელს, როგორც, თავისი თავი შეიმკობს ამ დაქანებულს გზებზე. ამ გზებზე მოსიარულეს უსათუოთ რამე კავი უნდა ქუთაისს, რომ მითი აცოცხლოს შეკლას და თავის შემკობა, რომ სრამში ანუ უდაბნოში უცებ თავი არ ამოყოფინოს გზაში, მაგალითად, გზა ჩაჭის უბანისაკენ; მთა „ჩაჭის“ ვალდის გზა და მკითხველს მკითხველს, წამ და უწუმ ჩამოხტობად, რომ ცხენს კუდზე არ გადმოხტოვდეს, საშინელს გზის სიმინელს მიხედვით; და თუ ჩამოხტოვდეს ცხენიდან კაცი, უსათუოთ ხელით ან ქვეს, კლდეს უნდა მოჰკლავს, ან ჩივიას და ჯივიას, რომ სიარული მამოღოს. თუ რომ ვაჭარს ეკიბა, შარბანით, წავიდა

ვინმე ამ გზაზე, ნაქრულს გადასვლისათვის ექვსი ან შვიდი უღელი სარი უნდა შეამკობინოს, ამ უმხატვს ეკიბა. გზიდან გადმოვარდნა და გადმოხტვა, ასეთი ადგილი საქმე არის, რომ როდესაც ეს სიფათი მკითხველს არ შეეძინება—სუფელს უკვირს, რომ ადგილად გადაწინა. სუფელს ეს გზები ისე ვიწრო არიან, რომ თუ რომელი ეკიბა შეხვდა ერთად, ყოველად შეუძლებელია რომ ერთი-ერთმანეთს გზა აუსვიონ. სივანე რა არმინზე მეტი არ არის, და უფრო განიერი ადგილი—მდინარე იშვიანია. მამინ მეტი ღრუ არ არის, მახლობელს სოფელში უნდა მივიდეს კაცი და შეკლას მკითხველს, სმინად დიდ ფასით; მოკლენ მუშები და დაუწყებენ გზის თხრას, გაგანიერებს, იმ ადგილს საცა რომ ეკიბა შეხვდნენ. კარგია, თუ ნაშალი მიწა ხადის ამ ადგილსა, და თუ კლდეს, ბევრს არ ჭეჭიანობენ, მკითხველს ფეხ-წინ დაუწყებენ ხადით მოხლეკვას და კარგია თუ ამ ხადს აცოცხლონ და აცოცხლონ მისი ეკიბა შეკლასში არ შეგდო. სმინად კი მოსდება სოფელს ამ გზის საქმე. ან არა და, მიდის მკითხველი, ცხენიანი თუ ეკიბა-ყვანი, და ჭეჭიანობს გზის გამკეთებელს, რომ იზრუნვა და ბოგინებაც დადგა და სიდეხიც სრამებზე და ლელებზე. მიუხედავად მკითხველი ერთს ამ გზის სიდა—და ქუთაისს, რომ სიდას ვინ დაუღია. უსათუოდ უნდა ან ფიციანი იშვიანს ან წიგლი, ან სის ტორები, რომ ვინდალბულს სიდას დააფაროს და გადავიდეს შიშით და კანკალით, იმ ახრით, რომ აი ესლ ჩატელება სიდა და შენც თან ჩატელებს. მიუხედავად მკითხველი სიდას, ქუთაისში რომ აქ ყოველისთვის თავის რიგზე არის, კარგია არის; მაგრამ უცებ სიდას ტელება და თქვენ სრამიდან ამოჭეოთ თავს! თუ არა იღრმით რა, ათვალთ-რებთ ამ სიდას, და შეამჩნეოთ, რომ ფიცის მაგონად, სიდას ღია-შირი, ფიხით ყოფილა დაფარული და შევიდა მიწით დაფარული; ფიხის თავის დროზე დაღწა, და თქვენი სიმინე კვლავ აიტანა. მე რამდენჯერმე გამომიტლია ეს სიარული; მაგრამ მაღლობს ღმერთსა, რომ ცხვირით დამჩნეოს და მკლავიც და ფეხებიც, მაგრამ ჩემი გვერდების კი რა მოგასვენოთ; თქვენს მტერს ისე ქუთაისს, როგორცა მკითხველს გვერდებს ჩაქულია. „სახე რეს“ მეუბნებიან მე, რომ „სემსტროვნი“ მდინარე კარგათ ფიციანით წასვალთ; გზა განიერია და სულ შოსეთი დაგებულია. მეც დავიწყო და

წავიკითხო „ზესტაფონს“ ფაილტონით, რომელიმაც ოთხი ცხენი ება; იმ ანგარიშით წავიკითხო, რომ „ზესტაფონს“ ჭკინის გზის მგზავრების მატარებელს, ესე იგი ზოგადს მივსწრებოყავი. მეფაიტონეც იმ ანგარიშით ვიქინავი, რომ თუ დამავიანებს და ზოგადს ველან მიუსწრებ მამინ, ნასევარი ფასი უნდა მიმეცა. სახსრადამ ზესტაფონსადინ 52 ვეკსტია; მთელი გზა მშენიერებათ შიქსეთ დაგეუ-ლი ანის; ამ გზას ისევ იმისთანა აღმართ-დაღმართები აქვს, რომელც სხვა გზებსა. ჩემი ფაილტონის ოთხი ცხენი ძლივს ეტევიდა გზის სიგანესედა. ნასევარი გზა გავიარეთ დიდის ჯაფით აღმართ დაღმართებში, და რომელც უნდა თვალში რადცამ გამოიქვას; ამოვარდა საშინელი მტკვერი და ჩემი ფაილტონიც გვერდსე მოქცდა; რასაკვირველია გადმოვსტი და ვსახე რომ, ცხენს ქვეშ შიქსეთ ორი ანშინი სიგანით ჩაქცეულა და ცხენიც თან ჩაუყვანია რვა საყენ სიმაღლიდამ მდინარე „ვერილას“ ხრამში. მე და ჩემმა მეფაიტონემ შიქსეთამ მოვიარეთ და წელის ზიქსა ჩვედით ცხენის სანახავთ, რომელსაც უბედურს, ფეხი მოსტეხდა და ზურგიც მთლათ გადაჭ-ველიყოდა. ცხენის ტანჯვის ცქერა—საცლავაობა იყო. დამიწყო წველა მე მეფაიტონემ, ჭსწველიდა თვით გზასა, ცხენსაც და სუველას, მაგრამ თავის ცხენს ამითი ვერა უშეულა-რა; დანჯელა ცხენი, და სცა მთელი ტყავი დარჩა—გატყავა, ნაღებიც აჭყრა—და ჩვენ დანარჩენის სამის ცხენით დავადექით ჩვენს საშინელს გზასა. ჩვენი ფაილტონი კარგა დამეკლებული იყო; მივედით რადცა ბოგიჩთან, ზატარა ღველებედა, რომელმაც ბერ გან ზიქი დავად, და ჩემმა მეფაიტონემ იფიქრა, რომ ცხენებს ფეხები ბოგიჩის ღია ადგილებში არ ჩავადნოდით, ამჯობინა, რომ გაქანებული გადავად; გარეკა ცხენები, უნდა ჩატედა ბოგიჩი და ფაილტონიც მთლათ დაიქცა. ამ ფაილტონით სიარული აღარ შეიძლე-ბოდა, რასაკვირველია, და მე, სხვა რა მექნა. შევკვიტი უბელა შესამულს ცხენსედა; ჩემი მეფაიტონეც მერვე ცხენსედა შევად, და მესამეს ჩემი ზატარა ზარგი აჭკი-დეთ და ჭიდა—წავედით ასე „ზესტაფონისაგან“ ფაი-ტონი რასაკვირველია დავსტოვეთ ღველში; ზოგადსაც ველან მივუსწრით.

ამ გზასედა ხომ დავიან? რა იქნებოდა რომ უფ-რო მაგრამთ გავკეთებინათ? რა იქნებოდა, რომ გზაც გაეკანირებინათ და ბოგიჩებიც გაემაგრებინათ?—არა!—

იმას ელან, რომ ვიხვე ფეხი მოსტეხდაც ან ვისური მოჭკვსოდაც! 1873 წელს, ჩრდილოეთის კავკასიიდან, ერთი სოცნა ვასახი მოდიოდა ქუთაისისაკენ; ამათთვის გზა გასმინჯეს და აქ-იქ შეაკეთეს, მაგრამ მანც, ვასახები, ცხენებისათ ხრამში ცვიოდნენ, ასე რომ ერთი მთლათ დამტოვეულა და ცხენიც მოჭკვდომია,—სხვანი კი ადვილათ გადაჩრამილან. რომელსაც მე კვირადი, რომ ამისთანა გზები რათა გაქცეთ მეტი, მე მიზანსუხეს: „ქს! რა ვქნათ; ჭალბათ ჩვენი ბედის წერა; რუსეთი, სომ არ ანის—კავკასიაა!“—

გზების გასაკეთებელი ფული, სშირად კარგა ბღა-მით, ღუბუნსკი ზრავლენიიდან, ექვეათ აღმინსტრ-ციის, ანუ მმართველობის, გამგებების ზიქს, რომელსაც რამდენიმე ათი-თუძანი ჯამაგიჩი აქვს წელიწადში. ეს ზიქი იმ წამსვე გზის კეთებას იწყობს, თუცა ტენი-გური ცოდნა სრულებით არა-აქვს; და ზატარა-ზატარა, წერილ წერილს ფოდრჩიკებს აძლევს გზის ამენებას. არც ზღანები აქვთ, არც გამანგარიშება ამგვარის შე-ნობისა, არათური ესენი არა აქვთ რა; მხოლოდ „თვა-ლად“ კეთდება ყოველისფერი. ფოდრჩიკი, საქმეს იღებს—მოგებისთვის; და თითო მუშა გაცნედა, ღვეში ეძლევა ორი აბაზი თეთრი ფული, და თითო კვადრატო საყენი მიწის ანუ კლდის გათხრისათვის—თუ ნაღმის-თვის, ექვეათ თითო ფუთი თოფის წამალი. აგრევებენ-მუშა ხალხს; მაგრამ თვითონ ხალხის ნებთ კი არა, არამედ ძალით, ბეგარში იწვევენ მიწრილობის ძალისა და გვარად, რჯანადამ, ორ-ორ კაცს, ორი კვირის ვა-დით. მოდიან მუშები ას, ას ორმოც და ათ ვეკსტიადამ, და თავისი ორი კვირის ხარჯი, თვითონ გუდებითა თუ სურჯინებით მოაქვთ; და არა თუ მარტო ხარჯი—საკუ-თარი იარაღიც უნდა მოიტანონ. ეს მუშაობა მოხდება ხოლმე ზაფხულში ან გაზაფხულსე, რომელსაც გლენ-კაცს ერთი საათის დრო—ძვირათ უღირს თავის ო-ჯახისთვის; და რომა ორი კვირით, თავის ოჯახებს უ-ზატარანათა სტრევებენ, გლენ კაცებს არა აქვთ ღონის ძიება, რომ შიმშილიდამ და გაჭირებულებამ გამოიყვანონ თავისი ცოლ—შვილი. ამ გვარი მუშა-ხალხი, ყოველს ფოდრჩიკს, ორასიდან—სუთას კაცადინა ჭყავს, რომელნიც აძლეს, ღვეში ორ მანათავაც არავინ დადგე-ბოდა სამუშაოთ. ორი კვირის ვადა გადის და ხალხსაც თავ-თავისათვის უშევენ და სშირად არათურს აძლევენ,

კანკი-გროში, თუძცა ფოდრანისკი ვი მკათავის, თითო-
 კანის ანგარიშზედ, ორ-ორი ახალი მოსდის. რომელიც
 განზე გაიწევს, ამ ხალხში, ორ ახალს მაგირვად—თითო
 შიურს აძლევს; ან ეს უნდა აიღოვო ან ახალ და ახალ-
 ფურს მოგვებოთ. შესრულდა წელიწადი, რაც გზასა მუ-
 შაბენ; გამობნდა, რომ ფოდრანისკი ან ბიძაშვილი ყო-
 ფილა ადმინისტრაციის პირისა, რომელსაც ღუბენსკი
 პრეფერენსიას ფულს აძლევს გზის გაკეთებისათვის, ან სი-
 ძე, ან მოყვარე, ნათლია და სხვათა სელსედ მოსამსახუ-
 რეც, ღაქია. რასაკვირველია მოგებაც ამ რიგით განა-
 წილება სოფელ მუდამ.

არ ვიცი, ღუბენსკი ინჟინერი ათვალისკებს ამ
 გვართ ამენებულს გზებს თუ არა, მაგრამ—ის ვიცი,
 რომ ამ ფულით ეს გზები უფრო, კრთი ათხალ უფ-
 რთ კარგათ უნდა გაკეთებულიყო. ეს ადმინისტრაციის
 პირი, რომელსაც მთავრობიდან რამდენიმე ათი თუმანი
 აქვს ჯამაგირი წელიწადში, და რომელსაც მთავრობიდან
 ფული ეძლევა გზის გაყვანისათვის და რომელიც მთავ-
 რობიდან გზის ზედმედველათ არის დანიშნული, ჰსე-
 დამ რომ, წელიწადი რომ შესრულდება, დიდს მამულს
 ჰყიდულობს, რომლის შემოსავალი მის ჯამაგირზედ,
 ერთი ორად უფრო მეტია; მეტი—ჰსედამ—ამ ხალხს
 მამულში ბაღებსა ჰმართავს, ბოსტნებსა, საგუბრებს აკე-
 თებს, რომელშიაც, რუსეთიდან აკვანიში—ოქროს
 თევზებს უშვებს! მშენიერს შვიცარბის გემთი სას-
 ლებს იკეთებს და სხვა ამ გვარს სარჯს ეწევა, რომელსაც
 ჯამაგირი ვერაფრის მოსერსებით ვერ დაჭრავს. ბარა-
 ქა ყოფილა! მადლი! ეს მუშა ხალხი და გზა—მკათავის
 მწველი ძროხა ყოფილა! ფოდრანისკი—ვი, წელიწადი
 რომ გავა—ხოსას ღაღა კადრულობს და ჩუსტებს—არა,
 პირდაპირ ვარშავიდან მოსდის წაღები და თბილისიდან
 ახალ—ახალი სერთუკები; ათ თუმანს ცხენზედ შებან-
 დება, ვარის მაგირვად, და ქვით-კირის სახლს გადმო-
 ჰმავს სადმე! გლეხები ვი ამ მუშაობის შემდეგ, ვისიც
 სისხლი და ოფლია დაღერილი ყოველს გზის ნაბიჯზედ,
 მთლათ ახსრებული რხებიან, და თავის ნაშრომ ორ
 ახალს მაგირვად, ყოველ დღეში, ორი კვირის განმავ-
 ლობისა, მოსდის ვისეში ჩაქვავს, ან კარგი—ღაზათი-
 ანი ზანური! ჩვენ ვი, ერობის ხალხი, მგზავრი, ცხვირ-
 შიის ვიმტვრევთ ამ გზებზედ, და ამშენებლებს მანინ
 პტივი უნდა ვსცეთ, რომ ეს მანინ გაკვირვებს და მთ-
 ლათ, მთელი საზინა თავის ჯიბეში არ ჩაიდეს—და
 ჩვენ გვარგუნეს რამე—ბილივი!

რა იქნებოდა, რომ ამ ფულს, რაც ამ გზებზედ
 დაისრება, მკათავი, მკათავი მანინ, სვანეთის ბილივი გზას
 მოჭმამრდებოდა? სვანეთში ესლა ისეთი ბილივი მიდის,
 რომ თუ შესვდა ცხენსა—ცხენი, მათი გზის სხვევა,
 თითქმის, შეუძლებელია; და თუ ვინცობაა ცხენს შა-
 ემინდა რისიმე, ან შეკრთა უცებ, ან ფეხი წაუსლტა
 მგზავრის დაღუპვა საუკუნო არ არის. 1871 წელსა,
 რომელსა სსლდათი სვანეთს მიდიოდა, თვითან საკუთრად
 გათხარა ბილივი და ისე მისდევდა მთებსა და ეს ბილივი
 ესლაც, ამ ყამდა დაჩხა პირველი და უგანსენელი სვანეთში
 მისვლის დინის-ძიებათ. რა იქნებოდა, რომ, ვისმე ცოტათი
 მანინ ნიხაბი ეტრიალა ამ ბილივიზედ?!—იქნება მითხრან
 მე, რომ სვანეთში გზის გაკეთება საჭირო არ არისო?—
 ამზედ მე გავბედავ და ვუზასუსებ, რომ თუ ქუთაისი-
 დამ ჩრდილოეთის კავკასიაში, რამდენიმე ოსის სოფელ-
 ბისათვის, სოფელს ორზედ, გზის გაკეთება საჭიროთ.
 ნასეს, სვანეთში მეტადრე, უფრო საჭიროა გზა, რად-
 განაც საჭიროთ იცნეს რომელსა სსლდათის დაუნებაც, პრის-
 ტავის გამწესებაც, და სამსჯავრო სუდის გამართვაც აქვი-
 შის შემოდებაც აქ გზა, რასაკვირველია, უფრო და უფრო
 საჭიროა—ვიდრე ჩრდილოეთის კავკასიაში, თერგის მს-
 რისაკენ! ვარს სვანეთში ისეთი გზა მიდის, რომ ქუთაის-
 სიდან ღუბენსკი პრეფერენსიად. სვანეთის პრისტავთან
 გაგზავნილი ქალადი, მიწერილობა, სოფელს ბეხას,
 ვერ მიდის ღაღაშზედ, ფოქით, იმ რიგათ, რაგორც
 ყვეით არის მოსხენებული ფოქების გამართვის თა-
 ბაზედ; და მეტედ ღაღაშიდან—ბეხას მკათავ დღეს
 მივა სოფელ ეს ქალადი!—ქუთაისიდან—ბეხამდის—
 300, 400. ვერსტი არც ვი იქნება!

(შედეგი იქნება)
 (კოტე სანინელი)

ბრძოლა რომის დასაპრობლად

(შედეგი *)

ი ტ ა ლ ი ა

— მაშ გათავებულია. აბა ერთი კიდევ გად-
 ევიტობოთ შეკრულობის წერილი თვითო თვი-
 თო მუხლი ცალკე პირველი. კოროლი თეო-

(*) იგროა № 19, 21 22 და 23.

დალადი ხელს იღებს იტალიასა და მის—და კუთვნილს კუნძულებზედა. მეორე. კოროლმა თეოდორდმა უნდა მოიხმაროს ყოველივე ღონისძიება, რომ გოთთა ლაშქარს იარაღი დააყრევინოს. და ცოტ-ცოტაობით ალპის იქით გადაიყვანოს. მესამე. ყოველ ამის სამაგიეროდ იმპერატორი იუსტინიანე უტევებს კოროლს თეოდორდს და მის მეუღლეს გოდელინდას კოროლობის ხარისხსა. მეოთხე.....

— ეგ მუხლი მე ჩემის საკუთარის თვალით უნდა გადავიკითხო, გააწყვეტინა სიტყვა კოროლმა თეოდორდმა და ჩაიხედა ქალაქში, რომელიც ხელში ეჭირა იმპერატორის დესპანს—პეტროსსა.

იგინი ისხდნენ კოროლის ოთახში რავენაში და ძირის სახლებიდან კი დიდი ხმაურობა ამოდირდა გოთთაგან, რომელიც დღესასწაულობდნენ ახალის კოროლის თეოდორდის ტახტზედ ასვლას. მას შემდეგ რაკი უწინდელს დედოფალს ამაღასინტას ძალად ტახტზედ ხელი ააღებინეს, თეოდორადი ამოერჩიათ ახალ კოროლად.

— მეოთხე, განაგრძო კითხვა პეტროსმა: — იმპერატორი აკუთნებს კოროლს თეოდორდს არამც თუ იმ მამულებსა და განძსა, რომელსაც თვით კოროლი თავის საკუთრებად აჩვენებს, არამედ უთმობს მთელს გოთთა სახელმწიფო ხაზინასაც და ნახევარს შემოსავალს იმ ადგილებისას, რომელნიც ამ შეკრულობის ძალით უკუუ-უბრუნდება იმპერატორსა.

— ყური მომიგდე, პეტროს, — არ შეიძლება რომ სამი მეოთხედი მოვითხოვო?

— ყველა ფერის თხოვნა შესაძლოა, მაგრამ დიდი ეჭვი მაქვს, რომ იუსტინიანემ შენ ეგ თხოვნა აღგისრულოს.

— მე მაინც ჩემსას ვეცდები. იუსტინიანემ იქნება დამიკლოს რამე, ან ვინ იცის სამაგიეროდ რამ დამინიშნოს.

ამ დროს სასახლის მარმარილოს დერეფნიდამ მოისმა ფეხის ხმა და ამ მოლაპარაკეთა წინაშე წარმოსდგა ქალი, რომელსაც შავი წამოსასხამი ესხა და პირზედ ჰქონდა შავი პირ-ბადე ვერცხლის ვარსკვლავებით მოწინწყლული. ეს იყო ამაღასინტა, უწინდელი დედოფალი გოთებისა. სახე გაფითრებული ჰქონდა, ხოლო მისი წარმოსადგევი სანა-

აობა საესე იყო კეთილშობილებითა; სახეს მისას ემჩნეოდა თავ-მოუხრელი მწუხარება.

— გოთთა კოროლო, წარმოჰსთქვა მან: მომიტევე, რომ ჩემის აქ მოსვლით ავამღერიე შენი დღესასწაულობა. მე აქ უკანასკნელად მოვსულვარ.

კოროლი და პეტროსი ფეხზედ წამოდგნენ ზარდაცემულნი.

— დედოფალო..... წამოიბუტბუტა თეოდორდმა.

— დედოფალო! ოჰ ნეტავი თავის დღეში მე დედოფლად არ ვყოფილევყავ! ჰსთქვა ამაღასინტამ: — მე მოვედი შენთან გოთთა კოროლო, იქიდან, საცა ჩემი შვილი მარხია. მის საფლავზედ მე შევიანე ჩემი ცოდვანი და ჩემი ხანგრძლივი სიბრმავე. შენთან, ამ შუალამის დროს, მე ვხედავ არა კეთილს სტუმარსა. ნუ ენდობი ბიზანტიას; ეგ იმისთანა ფარია, რომ რომელსაც დაეფარება, მასვე გასრესს.

— შენ უსამართლო ხარ, ამაღასინტავ, უთხრა პეტროსმა: და უმაღურიცა.

— ნუ დაეთანხმები, ჩემო ხელმწიფე ნათესავო, განაგრძო ამაღასინტამ სიტყვა, რომელიც კოროლსავე მიჰმართა. ნუ დაეთანხმები მასზედ, რასაც ეს ბატონი შენგან თხოულობს. ჯერ კიდევ დრო არ არის დაკარგული.

— მითომ რა გნებაეს შენ, გადამდგარო დედოფალო! გაბოროტებით ჰსთქვა პეტროსმა: შენი დრო და ძლიერება წარვიდნენ და განჰქრნენ.

— თავიდან მოგვმორდი, კვერი დაუკრა პეტროსსა თეოდორდმა: შენ ვერ წამაჩხუბებ მე ჩემს ბიზანტიის კეთილ მყოფელებთან. აი უყურე: მე შენ თვალწინ იმათ ზავით შევეკერი.

ჰსთქვა ესა და მოაწერა ხელი კიდევ შეკრულობის წერილსა, რომლის ძალითაც იგი უთმობდა მთელს იტალიას იუსტინიანეს.

— ესლა რაღას იტყვი, დაიცინა პეტროსმა: შენ სწორედ მოსწრებაზედ მოხვედი, რომ ხელი მოაწერო ამ სიგელს როგორც მოწამემ.

ამაღასინტას თვალები ცეცხლით აენტო.

— ეგ არ მოხდება, დაიძახა მან მრისხანედ: მე თქვენს დაწყობილებას ბოლოს მოუღებ. აქედამ პირდაპირ ჯართან წავალ, ჩემს ხალხს შევეყრი და ეუამბობ, რომ კოროლმა ხალხს უღალატა.

— შენ მაგითი შენს თავს დაღუპავ, უთხრა გულდინჯად პეტროსმა.

— დეე დავილუპო! მე მსურს აღვიარო ყოველთა წინაშე ჩემი დანაშაული სისხლისა და მერე თუნდაც მამკლან არას ვინაღვლი, რადგანაც მე თვითონ ვგრძნობ, რომ სიკვდილის ღირსი ვარ.

ჰსთქვა და კეთილშობილებით აღსაყვებულ გულის წყრომითა გავიდა ოთახიდან გარეთ.

თეოდალადი სულ დაიფანტა და ხმა ამოუღებელი შეჰყურებდა პეტროსსა.

— მირჩიე რამ, მიშველე, ჰსთქვა მან ბოლოს.

— გირჩიო? აქ მარტო ერთი რამ შეიძლება კაცმა გირჩიოს: მას მისი საწადელი არ უნდა აღასრულებინო, და შენ შეგიძლიან ხელი შეუშალო.

— მე? წამოიძახა შეშინებით თეოდალადმა: არა, მე ეგ არ შემიძლიან. სად არის ნეტა გოდელინდა? მას, მას მხოლოდ შეუძლიან.

— კაცი გაგზავნე და აქ დაიბარე, უთხრა პეტროსმა.

რამოდენიმე წუთი გავიდა და თვით კოროლის მეუღლე გოდელინდა შემოვიდა. ურიგო თვალადი არ იქნებოდა, რომ მარცხენა თვალი ამომშრალი არ ჰქონოდა და მარცხენა ლოყაზედ გამოთლებული დაჭრილობა არ დაჰსტყობოდა.

პეტროსმა ორიოდ სიტყვის თქმაც ვერ მოასწრო, რომ გოდელინდა მაშინვე მიხვდა საქმე რაშია იყო.

— შეიძლება და იქნება კიდევ, გააწყვეტინა სიტყვა გოდელინდამ პეტროსსა: მას საწადელი არ აუსრულებდა.

ჰსთქვა ეს გოდელინდამ და მსწრაფლ გამოვიდა ოთახიდან.

მას შემდეგ ორი დღე ამაღასენტამ თავის სასახლეში გაატარა. ყოველთვის, როცა კი იგი დაპირებდა სასახლიდან გარედ გამოსვლას, ისე ეჩვენებოდა, თითქო უკან აედევნებოდნენ ხოლმე: რაღაც სულიერნი და მიხიდავდა იმათკენ თუარა, მაშინვე თვალთაგან განჰქრებოდნენ.

გულის შემადონებელმა გრძნობამ მარტობისამ და მოწყენილობისამ შეიპყრო იგი. ხალხს გამოუტხადო ყოველი ფერიო და მით ხალხი განსაცდელისაგან დავიხსნაო, — მხოლოდ ეს ერთი განსაკუთრებითი წადილილა ამხნევებდა მას. მაგრამ ამ წადილისა აღსრულება როგორღაც ვერ მოსდიოდა.

ბოლოს მესამეს დღეს, როცა შეიღოს სასახლაოდამ შინ მოვიდა, ბნელა დერეფანში ვილაცამ ხელში ჩაუღო წმინდა სანთლის ფირფიტა და მსწრაფლვე განჰქრა.

თავის ოთახში რომ შევიდა, გასინჯა ფირფიტა და იცნა ნაწერი თავისის ყოფილის მინისტრისა კასსიოდორისა. იგი ჰსწერდა, სასახლეში დიდი ფათერაკი მოგელისო და იწვედა ჩუმად გამოიპარეთო და ჩემს აგარაკში მიბძანდითო ბოლზენერის ტბის პირსაო. მზის ჩასვლის დროს ვენერის ტა-

ძართან ბაღში გამოდითო და იქ მზად დაგხედებთო ტრახტრევეანი და ჩემი სარწმუნო მანაო.

სინარულით სავსე გრძნობამ აუშნო გული ამაღასენტას. იმ აგარაკში, საცა იწვევდნენ, ამაღასენტას გაეტარებინა ოთხი უკეთესი წელიწადი თავისის ყმაწვილ-ქალობისა, იქ მოხდა მისი ქორწილიცა, იქ შეეუღლა იგი თავის ქმარს ეეტარისსა, ამელუნგების ჩამომავლობისას. მარტო ამისი ხსოვნა და მოგონება სამყოფი იყო, რომ ამაღასენტას კასსიოდორის მიწვევაზედ უარი არ ეთქვა. ამას გარდა კასსიოდორის აგარაკზედ ვადიოდა გზა ხეგეტაში, საცა გოთთა ხალხის ყრილობა იყო დანიშნული. მაგრამ მაინც რომ თავისის საწადლის საქმე წინ წააგდოს, ამაღასენტამ მაშინვე კასსიოდორს წიგნი მიჰსწერა და აცნობა რა განსაცდელშია იუნდათ იტალიის ჩადება. ეს წიგნი გაუგზავნა რა მონასტერში, რომელშიაც ყოფილი მინისტრი მაშინ იმყოფებოდა, მყის მიეცა იმის ფიქრს, თუ როგორ მოახერხოს თავისი გაპარვა სახლიდან.

ისე გიჟიანურდა ისდღე, რომ ლოდინით გული დავლალა. ბოლოს, როგორც იყო მზე ჩავიდა და ამაღასენტამ დაითხოვა რა თავისი მოახლენი, შეჰკრიბა საჭირო ქალაღებში, მიჰმალა წამოსასხამის ქვეშ, გამოვიდა ოთახიდან დახურულ დერეფანში, რომელიც ბაღში ვადიოდა, სიარულში წამდა უწყემ უკან იხედებოდა, ნიშებშიაც კი შეიყურებოდა, მაგრამ არსაიღამ ხმაც არ ისმოდა. სასახლის დირეხედ რომ მოდგა, იქილამ დაინახა ბილიკი, რომელიც ბაღში მიდიოდა და იმ ბილიკზედ არა სულიერი არ მოჩანდა.

ამაღასენტა მაშინდა; როცა ძირს ჩამოვიდა, შეხვდა იმ ბნელსა და უზარმაზარს სასახლეს, საცა იგი ჯერ კიდევ ამ მოკლე ხანში დედუფლობდა და საიდაც იგი ენლა მარტოდ-მარტო იპარებოდა, ვითარცა ავაზაკი. მას მოაგონდა შეილი, რომელიც სასახლის აკლდამაში იყო დამარხული, მოაგონდა თავისი ქალი, რომელიც თვითვე გამოაგდო ამ სასახლიდან. ამ მოგონებამ ისე გარემოიცო ამაღასენტა, რომ ერთს წუთს შედგა და წასვლა აღარ უნდოდა.

— ეგ კარგი, მაგრამ ჩემს ხალხს რაღა ეშველებდა! ჩემი სინანული ხომ ფუჰად ჩაივლის! გაიფიქრა მან და წინ წავიდა.

ვენერის ტაძართან ერთი აღამიანიც არა ჩანდა. გარშემო სიკვდილივით ყოველი ფერი გაჩუმებული იყო, მხოლოდ ხანდისხან ხეებს რაღაც სევდიანი შრიალი გაჰქონდათ. საილამაც უეცრად ცხენმა დაიხვივნინა. ამაღასენტამ მიხიდა იქით, საილამაც ხვივნინის ხმა მოესმა; კედელ-კედელ აჩქარებით ვილაც კაცი მოდიოდა. იგი იყო დელიოს კასსიოდორის მსახური. მან ანიშნა და ამაღასენტა იმას თან აედევნა. კედლის კუთხეში სამის ცხენით შემბული იდგა ნაცნობი ეტლი ამაღასენტის ერთგულის მეგობრისა.

— აჩქარდით დედუფალო, წაჰსრურჩილა დელიოსმა: ტახტრევაწით შორს ვერ წაუვალთ თქვენს მტრებსა.

დელიოსმა გააღო კარი ბალისა და ამაღსინტა ჩასვაკასიოდორის მოხდენილს ეტლში. რომლის შორი ახლო ორი შეკაზმული ცხენი ცალკე იდგა. ბუჩქებიდამ გამოვიდა ორი სხვა კაცი. ერთი დაუჯდა ეტლს და მეორე მოახტა ერთს ცხენს, დელიოსი მეორეს. მყის დაიძრა ეტლი და მეტის სისწრაფით წავიდა.

(შემდეგი იქნება)

გაზეთთბილამ ამოკრევილი აგებანი.

— ბერნიდამ (შვეიცარიის ქალაქია) 17 ივლისს მოვიდა ამბავი, რომ შვეიცარიის მთავრობას 6 აგვისტოს დაუნიშნავს ლონდონში საქვეყნო კრება. ეს კრება საკუთრად იმისათვის იქმნება, რომ გამოიძიონ რით უნდა მოიხმოს ოფლჟსერა, რომელიც ვენახებს აზრებს. ამ კრების თავმჯდომარედ დანიშნულია შვეიცარიის სასტუმრო მწვერი უფ. დროზი. გამოხეხილს შრომებს ოფლტას მიანდეს, რომ მან ამ საგანსკედ მოხსენება შეადგინოს მეცნიერების მისედათა.

— სარტარი მოჰმადეა ელექტრონი. საფრანგეთის გასეთი „Temps“ მოკვითხრობს ერთს დღის შესახებამაგვს, რომელიც მომხდარა 19-ს (სვენებურად 7-ს) ივნისს საფრანგეთში დიდის ელვა-ტექის დროს ერთი მოქალაქე ქალაქის სერკესი მინდვრად ყოფილა მაშინ, როცა ელვა-ტექი თავისის გამოღერების უდიდეს გარისსამდე მიღწეულა. მაშინ იგი უცრად ელექტრონიტ გაქმდრულა. ელექტრონს სულ ერთიანად ტანისამოსი შამოუნდის ასე, რომ კაცი სულ გაუტიტვლებია. ამის თარბასკედ ოქმი შეუდგენიათ. დაუბარებიათ ექიმები და გაუხინჯინებიათ ის კაცი, რომელსაც ელექტრონიტ ასეთი მოულოდნელი ამბავი დაწია, ექიმებს იმ კაცის ტანსკედ არავი თარბის ვნების ნიშანი არ უხევიათ.

— ერთი სექსტრუნი გასეთი მოკვითხრობს ერთს ამბავს რომელიც მომხდარა ემში, საცა სშირად ზაფხულბით მიდის სოლდე გერმანიის იმპერატორი. უფროსი მეურნელი რუსის იმპერატორისა კარელლი ძლიანს თურმე ჰგავს გერმანიის იმპერატორს, მსოლოდ ამასკედ ცოტა უფრო ასაღვასდა და გამსდარი. კარელლი ამ ათის წლის წინად ემში იყო და იქ ერთს დღეს ერთმა ქალმა სააქიმოთ მიიწია. ამასც რაღაც წამალი დაუწერია და მიუცია. მეორე დღეს ამ ქალს წინ შემოეყარა გერმანიის იმპერატორი. ქალი მსწრაფლ მიიქცა იმისაკენ და სისარულით სელები გაუწოდა ამ სიტუკებით: „რად რიგად მოხარული ვარ, ექიმო, რომ თქვენ ისევ აქ ყოფილხართ.“ იმპერატორმა მშვიდობიანის სმით უზასუს: მე მეგონია, შეიღო ჩემო თქვენ ჰსტვლებით.“ გაკვირვებულმა ქალმა ჰკითხა: „მაშ გავს თქვენ ექიმი კარელლი არა

ბმანდებით?“ იმპერატორმა მიუგო: „არა, ბატონო, მამ მე მოხარული ვარ, რომ ზატიოხანს კაცს გვკანკიკარ.“ იმპერატორს უზასუსია, რომ ეს ამბავი კარელლისათვის ეცნობებინათ და მერე თვითონ კარელლს ეს ამბავი უზასნია გასეთის დამწერისათვის.

— ტელეციის ასლო ერთს ტეეში დიდი ხანია თურმე იდუძლად იკრიბებიან ასალის რჯულის მწვერნი, ამ რჯულის საზოგადოებას ჰქვია: „მოცაქულთა გავშირი.“ ამ ასალის საწმუხრების „წინასწარ მტყუვლო“ მოიხვევს მრავლნი რომსენი მუშა სალსთა შორის და ამ საზოგადოებაში 300 მწვერზედ მეტი სული ქალი თუ კაცი ითვლება. ყოველმა მწვერმა დადებული ოული უნდა შეიტანოს „სამო თანისისათვის“. უმთავრესნი დეპუტებანი ამ რჯულის ისეთები არიან, რომ ბევრს წარტეუებს. აი ზოგიერთი იმ დეპუტებათაგანი: „ვისაც კალი მართებს, ვალი არ უნდა მოიშოროს; სამსედრო სამსასურში არავინ არ უნდა შევიდეს; საკუთრება-ქურდობას, ყოველივე ქანება „მოცაქულთა გავშირის“ მწვერთა საერთო უნდა იყოს“ და სხვა ამ გვარი. 8-ს ივლისს უანდარძებს მოუსწვრიათ ამ კრებისათვის და იმისი მოთავე დერტივი საკანნიდამ დაუჭრიათ, ბერი ქალადები ჩაუგდიათ სელში და გამოიქება დაუნიშნეთ.

— შვიცარიისში ერთი დღის საცნობი ბუნების მოკვლენას, ამ უამდ თურმე. რამდენიმე დღის წინად ქუნეის ტბის წყალი იმოღესად ადიდებულა, რომ ემინიანთ იქაურობას არ წარღვნასო; იმავე დროს სხვა ტბებშიც წყალი ადიდებული და რამდენსამე ასლო-მასლო სასლში შევარდნილა.

— რომში ესლა ერთი მეტად რხუჯობით სასკე სიტყვა-ზასუსია სალსში გაკრცბული. ვითომ ორი ლუსკუბს ზასკინო და მორთოარიო ერთმანეთში ზანსკედ ლაზარაკობენ. ერთი ჰკითხავს:— „რას სმას ისმის ზანსკედ“ (Bumore რუმორე, იტალიანური სიტყვაა, ნიშნავს სმას. ტორსა)? ამბობენ, იგი ტყუედ არისო.— „ვინ არის იმისი დამტყუვეკელი?“ ზირველი ასო მოაწალე რუმორეს და გამოიცნობს.— „უმორე (umore) თავის საკუთარი ოცნება.“ მიმე ტყუეობასა?“—ერთი ასო კიდევ ჩამოაწალე.— „მორე (More სიკვდილი) მაშ ტყუეობაში მოკვდება როგორც ჰსინას.“ რომდის მოხდება ეგ?“— კიდევ ერთი ასო ჩამოაწალე.— „ორე (Ore—ძალე). ვინ დარჩება მეკვიდრედ?“— კიდევ ერთი ასო ჩამოაწალე.— „რე (Re—გორლოი) რომელი გორლოი?“—ერთი ასოც მოჰკვეთე.— „ჟი. ემ-მანუელი.“ (*).

— ღონდონში ამ წლის შემოდგომის დამლევს ან ზამთრის დასაწყის დაიბეჭდება ერთი წიგნი, დაწერილი ინგლისელისაგან ბისმარკის ყოფა-ცნობრებასკედ. ამ წიგნში სხვათა შორის დაურღვეველი საბუთები იქნება მოყვანილი მასკედ, რომ ბისმარკი სლავიანთა შთამომავლობისაა.

(*) იტალიის კოროლია ვსლანდელი.